

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет географії, туризму та історії
Кафедра географії та методики її навчання

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Холошин І. В.

«___» _____ 2022 р.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 2022 р.

ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУЛЬБЕ ЯК НАЙБІЛЬШОГО
КОЧОВОГО НАРОДУ ПЛАНЕТИ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ГОЕ м-17
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності: 014 Середня освіта
(Географія)

Гаркуши Руслани Леонідівни

Керівник
кандидат географічних наук, доцент
Ярков Сергій Валерійович

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Гаркуша Руслана Леонидівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ГЕОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ НАРОДУ (НА ПРИКЛАДІ КОЧОВОГО НАРОДУ ФУЛЬБЕ)	8
1.1. Походження назви та географічний ареал народу фульбе.	8
1.2. Наукові підходи до географічного вивчення народу.	15
1.3. Методика географічного вивчення народу.	20
Висновки до розділу I	25
РОЗДІЛ II. ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУЛЬБЕ ЯК НАЙБІЛЬШОГО КОЧОВОГО НАРОДУ ПЛАНЕТИ	27
2.1. Фактори розселення народу фульбе та їх регіональні відмінності.	27
2.2. Етносоціальна, лінгвістична та конфесійна структура фульбе. Релігійний радикалізм.	37
2.3. Соціально-економічні моделі життєдіяльності фульбе (кочова, скотарська, осідла сільськогосподарська, осідла міська).	42
Висновки до розділу II	48
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ НАРОДУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ	50
3.1. Аналіз теорії і практики вивчення народу в шкільному курсі географії.	50
3.2. Методичні рекомендації щодо вивчення народу фульбе в шкільному курсі географії.	52
Висновки до розділу III	54
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	62

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

ФАО – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН.

СІА – Центральне розвідувальне управління.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Бурхливі події останніх десятиліть з новою силою примусили людство звернути увагу на проблеми етнічності. Процеси розширення міжкультурних зв'язків, об'єднання Європи, розпад цілого ряду багатонаціональних держав, етнічні конфлікти повністю відкинули гуманістичні ілюзії про єдине людство. У зв'язку з цим виникла нагальна необхідність у поглибленому вивченні етнічних процесів минулого і сьогодення.[18]

Культура окремого народу – важливий блок у зазначеній проблематиці та зручне поле для дослідження з позиції певних методологічних принципів. З цієї точки зору фульбе, безсумнівно, представляє дуже цікавий об'єкт дослідження. По-перше, це – народ зі своєрідною історичною долею, по-друге, він є зразком так званої аборигенної культури, що зберегла надзвичайно давні риси, і, по-третє, з історії та культури фульбе накопичено багатий матеріал, на основі якого можливий глибокий та цілісний аналіз.

Велика кількість наукових робіт з дослідження народів Африки присвячена саме фульбе. Про них написано чимало книг – наукових та не зовсім наукових. Існує велика кількість найрізноманітніших описів фульбе. І все ж, незважаючи на вивченість народу, багато питань досі залишаються без відповіді. Не вирішена проблема походження фульбе, ніхто поки що точно не може відповісти на запитання: звідки і коли фульбе прийшли до Західної Африки, де і коли склалася їхня мова – фула, ми навіть не знаємо точно, яка чисельність народу фульбе в Африці, що можна пояснити величезним розкидом районів їх розселення, а також недосконалістю системи перепису населення в африканських країнах.

Інтерес дослідників до фульбе виник дуже давно, коли перші європейці почали проникати у глибинні райони Африки. У ті часи фульбе представляли один із найбільш організованих у політичному відношенні народів: вони стали засновниками низки впливових держав. Не дивно, що вони одними з перших

потрапили до зору дослідників. Інтерес до фульбе пояснюється і їх самобутністю, що виявляється в особливостях їх антропологічного типу. Всі ці невирішені питання актуалізують тему кваліфікаційного завдання **«Географічна характеристика фульбе як найбільшого кочового народу планети»**. Саме у зв'язку з багатоплановістю та складністю розгляду питань характеру та особливостей кочових народів, з урахуванням рівня розвитку сучасної науки виникає необхідність цілісного дослідження та систематизації знань про народ фульбе.

Мета дослідження – надати географічну характеристику фульбе як найбільшого кочового народу планети.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової літератури визначити походження назви та географічний ареал народу фульбе;
2. Розглянути основні методологічні підходи до вивчення народів світу;
3. Схарактеризувати основні чинники що вплинули на формування та розселення народу фульбе як найбільшого кочового народу;
4. Проаналізувати соціально-економічні моделі життєдіяльності фульбе;
5. Розробити методичні рекомендації для вчителів загальноосвітньої школи щодо застосування матеріалів дослідження в шкільному курсі географії.

Об'єкт дослідження – народи Африки.

Предмет дослідження – географічна характеристика фульбе як найбільшого кочового народу планети.

Теоретико-методологічні основи дослідження:

Теоретичне вивчення питання стосовно народу фульбе як найбільшого кочового народу планети дозволило виокремити роботи таких вчених як Ю. Бромлея, Л. Гумільова, Г. Ейхталя, М. Делафосса, П. Лакруа, Л. Тоск'є, К. Мейнхофа, Е. Тейлора, Г. Спенсера, А. Бастіона, Е. Сміта, Е. Геллнера, Ф. Гоккманна, Б. Андерсона, Дж. Девіса, Е. Ренана та ін.

Методи дослідження обумовлені його логікою, метою та завданнями:

– *теоретичні*: історичні методи, метод статистичного аналізу, методи класифікації, порівняльно-географічний, метод комплексного підходу до вивчення етнографічних проблем, узагальнення досвіду роботи вчителів.

– *емпіричні*: статистично-картографічний аналіз, спостереження за ходом навчального процесу.

Інформаційною базою дослідження стали офіційні статистичні сайти (державні – щодо населення, сайт ЦРУ), наукові статті, підручники, публікації які знаходяться у вільному доступі глобальної мережі інтернет.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розроблені методичних рекомендацій щодо вивчення народу фульбе як найбільшого кочового народу планети в шкільному курсі географії.

Структура роботи. робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (36), додатків (3).

РОЗДІЛ I. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ГЕОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ НАРОДУ (НА ПРИКЛАДІ КОЧОВОГО НАРОДУ ФУЛЬБЕ)

1.1. Походження назви та географічний ареал народу фульбе

Народ фульбе (фулані, пьоль, філані, фулані, фула, фуль, фульфульде, фуланке, масіна, фульф, пуло) із Західної Африки є найбільшим кочовим народом на планеті [12]. За різними дослідженнями вони представляють собою групу народів які були завойовані та стали частиною фульбе через поширення ісламу.

Походження народу фульбе викликає великі суперечки, деякі вважають, що вони північно-африканського або арабського походження, характеризуються світлішою шкірою та більш прямим волоссям. Деякі африканці навіть називають їх «білими людьми». Однак останні дослідження показують, що вони походять від кочівників як з Північної Африки, так і з Африки на південь від Сахари.

Назва народу фульбе – це самоназва народу що у перекладі означає «розсіяні». Іноді використовують такі назви як *фула* (на мові манден), *фулани* (на мові хауса). Народність тукулер що мешкає в долині річки Сенегал також розмовляє мовою фула, і їх спорідненість називають *haalpulaar'en* — «ті що говорять на фула». Походження етноніма «фульбе» не доведено. У науковій літературі існує декілька точок зору, так етнограф Дж. Уїлсон-Хаффенден вважає, що назва фульбе походить з берберського мови і означає «червона людина» [4]. А. Саї доводить походження назви народу фульбе через те, як їх називають народи центральної Нігерії. На його думку сучасний ентонім виник під впливом мови хауса, які фульбе називають «куль», туареги називають афла. Народи Малі та Гвінеї фульбе називають пьоль, в Мавританії – фулані, в Сенегалі – тукулер.

Перші згадки про фульбе були зроблені арабами ще 1000 років тому. Першим серед дослідників був Лев Африканський який називав фульбе нащадками циган. Інші дослідники висувували ідеї про те, що фульбе є

нащадками римських легіонерів, які загубилися, в Сахарі. Існують версії про хамітське походження народу фульбе, що народ прийшов зі сторони Ізраїлю.

Одним з перших дослідників народу фульбе можна назвати Г. Ейхталя, Він вважав, що фульбе прийшли до Африки з Малайського півострова. Серед англійських дослідників фульбе панувала теорія Лівійської прабатьківщини фульбе (Джонстон).

Серед французьких дослідників фульбе Моріс Делафосс висунув гіпотезу іудейсько-сирійського походження фульбе [4]. Він вважав їх нащадками футів, або фудів, про які йдеться в Біблії і які пізніше разом з гиксосами вторглися в Єгипет і осіли в Кіренаїці [4]. На думку французьких етнографів, на початку I тис. народ фульбе розділювався на дві частини, які мігрували у різних напрямках. Одна частина прямувала на північ до Марокко, а інша на південь до Мавританії на території якої була заснована у III ст. держава Гана. На думку М. Делафосса під впливом місцевого народу сонінке фульбе були вимушені мігрувати на південь до Фута-Торо, саме тут, на його думку відбулося формування мови фула.

Інший представник французької етнографічної школи П. Лакруа заперечував теорію іудейсько-сирійського походження фульбе, яка довгий час підтримувалася французької етнографією. [4]. Дослідження Р. Моні також спростовували гіпотезу М. Делафосса. На думку Л. Токс'є фульбе мають спільні корені з народами Кенії та Танзанії, такими як масаї.

Велику кількість прихильників мала теорія походження народу фульбе німецького вченого Карла Мейнхофа. За його дослідженням фульбе мали хамітське походження, походження їх мови - прохамітським, що виникла при змішуванні аборигенських мов банту з хамітською. Лінгвісти, антропологи та етнографи, що досліджували народи Африки спростували дану теорію.

За два століття дослідження походження народу фульбе вчені так і не прийшли до єдиного висновку. Якщо узагальнити підходи та теорії походження народу фульбе то можна стверджувати, що фульбе не автохтоний

народ який почав своє розселення з Фута-Торо у XI ст. Його розселення відбулося до Західного Судану та Південної Мавританії.

Щодо етнографічних джерел (легенд) походження самого народу фульбе, то зміст їх стосується періоду ісламізації народу. В легендах фульбе є нащадками пророка Моххамеда або його сподвижників, які прийшли в Африку, щоб звернути в істинну віру язичників-негрів. З легенд відомо, що прабадьківщина фульбе десь на «сході» чи «північному сході», де фульбе з дуже давніх часів розводили корів і биків, та володарем яких став їх легендарний передок Фу. Легенди стверджують, що фульбе – «білошкірі» (або «червоношкірі») люди на відміну від чорношкірих народів Тропічної Африки. Інші легенди говорять про єврейське походження фульбе, вказуючи в якості їх предків різних біблійних персонажів.

Етнографи стверджують, що легенди таким чином намагаються підняти народ фульбе над іншими народами, серед яких вони є «прийдешніми» і мають «політичну» основу.

За основними науковими версіями народ фульбе почав формуватися в долині річки Сенегал, де вони засновано перше королівство, а до початку IX століття вони продовжували свою міграцію в регіони Бунду, Бамбук, Діомбоко, Каарта і Багана. З XI по XIV століття народ переселився у Фута-Джалон, до басейну річки Вольта, в Гурму, в країну народу Хауса, в Адавама, Богхірме, Удай.

Фульбе стали мусульманами приблизно в XI столітті нашої ери. У зв'язку з тим, що іслам розповсюджувався в Західній Африці завдяки торгівлі то фульбе, як народ який вів і кочовий і осілий спосіб життя прийняв активну участь у розповсюдженні ісламу. З 1750 по 1900 роки народи фульбе брали участь у великій кількості священних війн (джихаді).

У першій половині XIX століття фульбе заснували дві великі імперії. Одна територіально була розміщена в Масині (під контролем Тимбукту); інша – Сокото, до складу якої входили міста-держави хауса, частина Борна і

Західний Камерун. Емір Сокото продовжував очолювати частини Північної Нігерії до британського завоювання 1903 року.

Фульбе не є гомогенною етнічною групою. Вони діляться на кілька груп, що мають певні локальні відмінності (таб. 1.).

Таблиця 1.

**Народ фульбе та ареали їх розселення (складено за даними СІА
World Factbook 2017 рік)**

№ п/п	Групи фульбе	Народи	Ареал розселення	Кількість (2018 р)
1.	Західні	Фута-джаллон	Захід Гвінеї (префектури Боке Киндіа, Лабе, Маму)	5,3 (найбільший народ)
			Південь Гвінеї-Бісау (округи Томбалі, Кінара,Бафата, Габу)	350 тис. (2 народ за чисельністю)
		Фута-торо та фулакунда	Сенегал	2 млн.
			Гамбія (округ Джанджанбюре)	400 тис.
2.	Центральні	Масіна	Південь Малі (округи Мопті, Сегу, Сикасо, Кулікоро, Томбукту, північ Каес)	1,1 млн.
		Вольгійські фульбе (ліптако, ятенга,	Північ Буркіна-Фасо (Сахельта департамент Барані, Букуль-дю-Мухун)	0,8 млн.

		туган) та барані		
		Боргу	Північний схід Беніну (схід департаменту Аліборі)	0,5 млн.
3.	Східні	Адамава	Північ Камеруна (провінції Найбільшпівнічна, Північна, Адамава)	2,3 млн.
			Схід Нігерії (штат Адамава, південний схід штату Тараба)	1,4 млн.
		Сокото	Північний захід Нігерії (штат Сокото)	0,4 млн
			Південь Нігера	0,9 млн.
		Центрально- північні фульбе (нігерійські)	Нігерія (центр)	13 млн.
		Західно- нігерійські фульбе (даллол, зарма-кабі)	Нігерія (захід, південний захід: департаменти Тіллабері та Досо)	0,7 млн.
		Багірмі	Чад, ЦАР	350 тис., 220 тис.

Фульбе живуть також в Судані (200 тис.), Анголі, Єгипті, Марокко, Лівії, Франції. Загальна чисельність за неофіційними даними на 2018 рік склала 40 млн. осіб. У порівнянні з 1987 роком (18,2 млн. осіб) їх чисельність зросла майже у 2 рази.

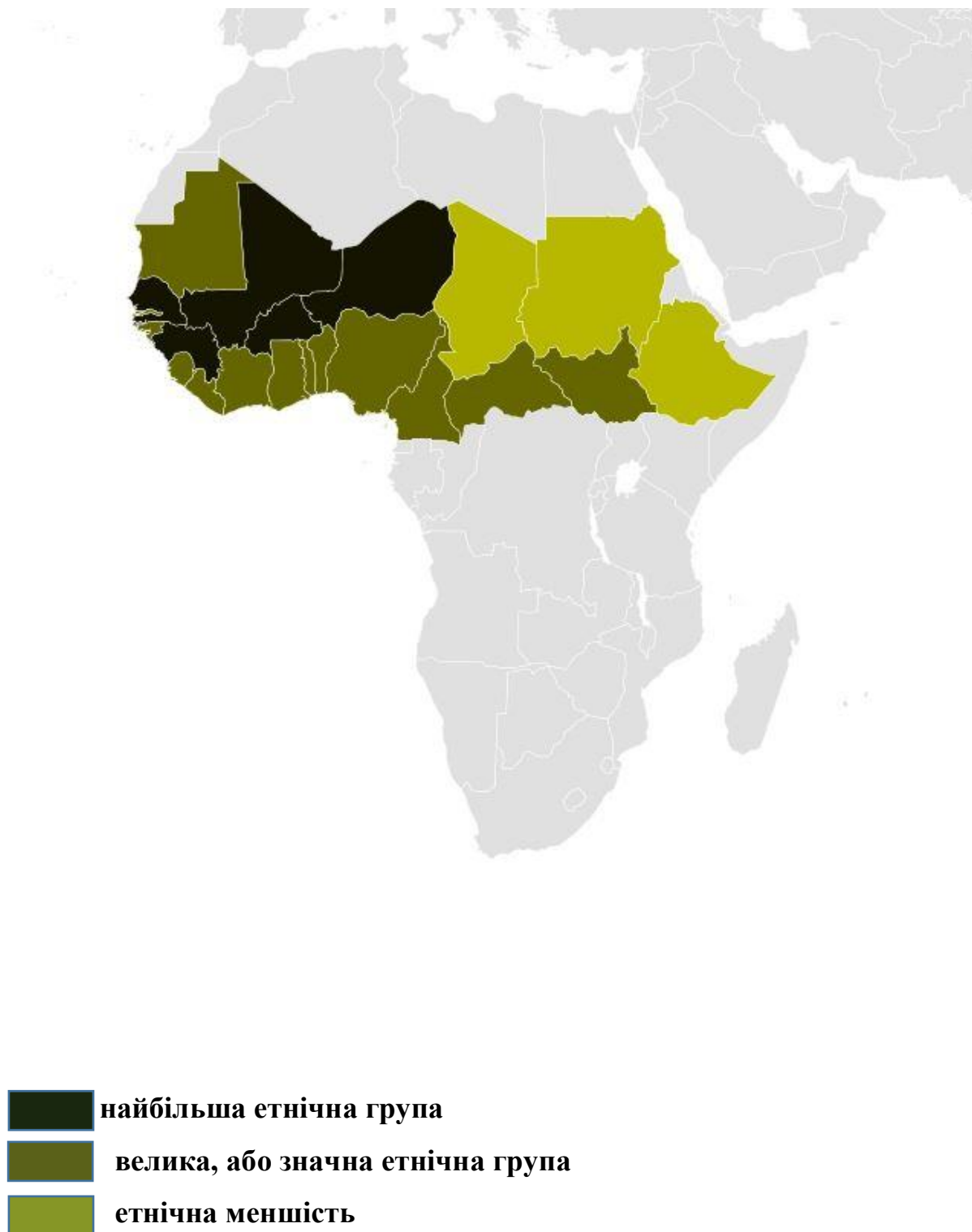

Рис. 1. Ареал розселення народу фульбе по країнам Африки

Таблиця 2.

**Чисельність народу фульбе по країнам Африки (за даними СІА
World Factbook 2017 рік)**

№ п\п	Країна	Кількість народу фульбе (млн. осіб 2018 рік)
1.	Нігерія	15,3
2.	Гвінея	5,07
3.	Сенегал	4,05
4.	Камерун	1,9
5.	Малі	1,3
6.	Нігер	1,2
7.	Гвінея-Бісау	0,3
8.	Гамбія	0,3

Таким чином, можна зробити висновок, що ареал проживання та міграцій народу фульбе достатньо великий та розкиданий (дисперсний). Територіально вони проживають в Західній Африці: в Північній Нігерії, Гвінеї, Сенегале, Камеруні; окремі групи кочують і в центральній частині материка Африка, і на сході континенту (в Судані).

Питання етногенезу фульбе залишається відкритим і є однією з найскладніших історико-етнологічних проблем. За недостатністю джерел інформації лише комплексне дослідження з археології, етнології, лінгвістики, антропології надасть змогу вченим розгадати загадку походження народу.

1.2. Наукові підходи до географічного вивчення народу

Головним поняттям нашого дослідження є, безумовно, народ. Ключовим питанням в дослідженні якого до сьогодні залишається з'ясування його суті та характеру виникнення і розвитку. Народ є предметом вивчення таких наук таких як історія, соціологія, демографія, географія, антропологія, релігієзнавство, психологія, культурологія та ін. тому при його вивченні можна використовувати підходи саме з цих наук. Розглянемо деякі з них.

Еволюційно-історичний підхід — пов'язує етнос не з біологічними аспектами існування, а з певними стадіями розвитку суспільства. [9] Засновником такого підходу до вивчення етносів та народів є Едуард Тейлор. Він висунув ідею про те, що різниця між народами обумовлена не расовими особливостями, а є лише різними ступенями розвитку культур народів які знаходяться на різних стадіях розвитку. Згідно його дослідженням суспільний розвиток має стадії і кожна з них відповідає стадіям розвитку етнічності. Такими стадіями розвитку етнічності в науковій літературі називають плем'я, народність та націю.

Герберт Спенсер, стверджував, що у ході розвитку людства змінюються якості особистості, які накопичуються і можуть бути передані як традиції. Суспільство з точки зору Г. Спенсера розвивається під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. А. Бастіон розвивав ідею про розвиток суспільства від недосконалого до досконалого. Народ розвивається і формує свою культуру, але при контактах з іншими народами переймає нові елементарні ідеї які стимулюють розвиток культури. Основна його ідея була в тому, що чим більше народ пов'язаний з географічним середовищем тим менше він отримує вплив історичного розвитку.

Таким чином основні положення еволюційно-історичного підходу можна сформулювати наступним чином:

1. Суспільний розвиток має такий же розвиток, як і жива природа.

2. Розвиток культури має поступовий характер і розвивається за східчастим принципом, у відповідності до стадій та ступенів які притаманні для всіх культур світу.

3. Однакові стадії розвитку культур дають однакові результати.

Етнографічний підхід передбачає вивчення народу з точки зору етногенезу, а саме процесу походження, формування і розвитку етносу.

З точки зору етнології етнос є складним феноменом, який трактується сучасними дослідниками по-різному. З середини 19 ст. почали виникати концепції та напрямки вивчення етносів, до них можна віднести еволюціонізм, дифузіонізм, функціоналізм та ін. Концепції етногенезу умовно можна поділити на дві групи. Перша група – розглядає етнос як природне утворення в процесі історичного розвитку. Ю. Бромлей та Е. Сміт, автори даної концепції стверджують, що етнос виникає незалежно від волі та бажання людини, це явище об'єктивне і невідворотне, вони є прямим продовженням розвитку роду та племені, і в свою чергу призводить до утворення нації. Друга група *соціобіологічного підходу* (Е. Геллнер, Ф. Геккманн, Л. Гумільов,) розглядає утворення етносів як штучно утворені соціальні суб'єкти, хоча і пов'язані з процесами у природі.

Соціокультурний підхід. Соціологія – наука про форми сумісного співіснування та діяльності людей, предметом вивчення якої є соціальні групи та шари, соціальна структура суспільства які склалися на певній території. Дані елементи відношень у суспільстві представляють інтерес і при вивченні народів. Соціологія етносів, наприклад, розглядає етнос з точки зору *атомістичного підходу* сутність якого полягає в тому, що він розглядає етноси як утворення, для яких характерні певні ознаки, такі як територія проживання, мова, культура, традиції тощо.

Представники іншої концепції, яка розглядає етнічні спільності як умовні групи вважають, що єдине, що об'єднує представників етносу, це лише усвідомлення ними того, що вони належать до цієї етнічної спільноти (Б. Андерсон).

Інструменталіський підхід. Був запропонований Дж. Девісом, який стверджував, що процеси інтеграції, асиміляції притаманні сучасному процесу етногенезу, а це призводить до знищення національної ідентичності.

Конструктивістський підхід до вивчення народів та етносів полягає у усвідомленні того, що етносів та націй насправді не існує, це штучно створенні поняття науковцями для пояснення культурних відмінностей. Засновниками такого підходу можна вважати Ф. Гекманна та Е. Геллнера. З погляду конструктивізму етнічність – це форма соціальної організації (конструювання) культурних відмінностей, а етнічна ідентичність від інших форм соціальної ідентичності відрізняє перш за все уявленням про культурні цінності, які розділяють всі. Таким чином, у внутрішніх і зовнішніх визначеннях етнічної групи (народу) присутні яacob'єктивні, так і суб'єктивні критерії [5].

Географічний підхід. Що стосується географічного вивчення народів, то на стику етнології, демографії, етностатистики, етнічної картографії та географії виникла наука етногеографія яка вивчає вплив природного середовища на етнос, його компоненти, процеси формування етнічних груп та просторову взаємодію етносів в результаті етнічних процесів. Саме просторові аспекти розвитку етносів їх ареали розповсюдження, дослідження демографічних процесів, динаміка чисельності є предметом вивчення науки.

Антропологічний підхід використовується при вивченні питань походження рас, їх поширення змін зовнішнього вигляду людей в результаті впливу різних природних факторів. На даний час в антропології виникають нові напрямки вивчення, а саме культурна та соціальна антропологія. Культурна антропологія займається вивченням формування культури народів з метою узагальнення вже накопиченого матеріалу. Соціальна антропологія вивчає соціальну організацію народів світу. Дані напрямки антропологічних досліджень ближчі до соціології та культурології ніж до антропології.

Психологічний підхід до вивчення народів та етносів враховує психологічні особливості та фактори. Засновником такого підходу можна вважати француза Е. Ренана, який на початк XIX ст довів, що психічні чинники

відіграють велику роль у формуванні етносу. На його думку кожна етнічна спільнота намагається себе ідентифікувати, належати до однієї колективної єдності. Ідентифікація відбувається не тільки за расовою, мовною належністю а і має суб'єктивну ознаку

За визначенням Е. Ренана, нація - це спільнота, згуртована волею і бажанням людей належати до неї, окремий суб'єкт історії з власним життям, волеватністю та власною долею. Отже, нація тут - це спільнота, об'єднана стихійною волею, в основі якої лежить прагнення політичної самостійності, усвідомлення себе як активного діючого суб'єкта історичного процесу [10].

Етнічна поведінка механізми формування етнічних стереотипів та етнічної самосвідомості є предметом вивчення соціальної психології. На стику етнології та соціальної психології розвивається етнопсихологія.

Релігієзнавчий підхід. Як вже зазначалось раніше етнос є об'єктом вивчення багатьох наук таких як історія, антропологія, релігієзнавство, етнології, етнографії, культурології та ін. Кожний напрямок дослідження розглядає етнос з тієї точки зору, яка притаманна саме цієї галузі науки . Це стосується і взаємодії релігії та етносу. На стику релігієзнавства та етнології виникла така наука, як етнологія релігії. Специфіка вивчення взаємодії етнології та релігії в тому, що розглядаються питання які стосуються не стільки власне релігії чи етносу, а скільки розглядаються феномени, які виникають внаслідок їх взаємозв'язку: етнічні та національні релігії, етнорелігійність, етноконфесійність, національна церква, етнізація та космополітизація релігії, етнорелігієгенез, етнорелігійна ідентифікація та етнорелігійна ідентичність, релігійний націоналізм, етнорелігійні та етноконфесійні конфлікти тощо.

Культурологічний підхід. У багатьох гуманітарних науках поняття культура розглядається як основне і означає таку форму життєдіяльності людей, яка, перш за все, фіксує відмінність біологічних, природних форм життя від діяльності людини згідно з її потребами, інтересами, уподобаннями, представлена продуктами матеріального та духовного виробництва,

людськими взаєминами, ставленням людини до себе самої. [10]. Велика увага науковцями приділяється дослідженням культури етносу так як з'ясувати шляхи та напрями розвитку людства можна за допомогою вивчення саме культури її складових. В дослідженнях розглядаються поняття «культурні риси», «культурні системи», «розвиток, розквіт та занепад культур». Розглядаються питання культурної традиції, культури окремих етносів, з'являються нові цінності, етнічні трансформаційні процеси, набуття національних ознак які пов'язані зі змінами в культурі.

Отже, всі розглянуті нами підходи вивчають народи з різних сторін та етапів розвитку. Тому існують погляди на застосування *комплексного, або системного підходу* до вивчення народу. Зрозуміло, що в процесі етногенезу враховуються різні групи факторів що впливають на формування народів та етносів. І якщо раніше більше уваги приділяли природним факторам, то на сучасному етапі розвитку досліджень більше уваги приділяється суб'єктивним чинникам, соціальному впливу, соціальному оточенню. Таким чином, як слушно зауважив відомий український соціолог В. Євтух, саме поєднання різних підходів до етнічних утворень дозволить аналізувати ці феномени в усій їхній складності та в процесі історичного розвитку. [19].

1.3. Методика географічного вивчення народу

Населення кожної країни, регіону і взагалі світу населяють групи людей які подібні між собою чи різняться за певними ознаками такими як антропологічні, лінгвістичні, культурологічні, етнографічні (традиції, релігія, особливостями матеріальної та духовної культури). В науковій літературі такі групи людей називають народами.

Фульбе є найбільшим кочовим народом планети. Для того, щоб надати географічну характеристику даного народу треба спочатку з'ясувати понятійно-термінологічний апарат та розглянути методику географічного вивчення народу (етносу).

Етнос (старолатинське *ethnicus*, грецьк. *ethnos* – народ, плем'я) – народ, стійка спільнота людей, що історично сформувалася на певній території, має відносно стабільні особливості культури і психіки, а також етнічну самосвідомість [16].

Етнічна група, етнос, народ – історично сформована на визначеній території стійка сукупність людей, що має єдину мову, загальні риси й стабільні особливості культури і психології [16, 13].

В найширшому розумінні, поняття «етнос» означає весь еволюційний ланцюжок виникнення і становлення етносу. Якнайповніше еволюційний ланцюжок можна зобразити так: рід → плем'я → союз племен → народність → народ → нація [14].

В науковій літературі поняття «народ» розглядається як визначена спільнота людей, що проживають на конкретних територіях. Видове поняття «народ» включає характеристики расового, етнічного, релігійного складу, етнокультурних особливостей, менталітету [14].

Народ – це соціально-історична спільність людей, що розглядається на будь-якому етапі етногенезу. Народ певної країни складається на основі одного або кількох автохтонних етносів, а також, зазвичай, з багатьох етнодисперсних та етнокомпактних груп, що їх з'єднують спільність історичної долі, толерантне ставлення кожного з його суб'єктів до етнічних

особливостей усіх інших сукупних суб'єктів, які утворюють це людське угруповання.

Водночас загальновідомо, що термін «народ» є полісемантичним і може бути синонімом:

- корінного етносу певної країни;
- розпорошеного по світу етносу (наприклад, «єврейський народ»);
- всього населення певної країни або держави;
- людських мас, що соціально відокремлені від пануючих або правлячих верств та груп суспільства та ін.

Кочовий народ, кочовики, або кочівники — народ, плем'я, або люди, що кочують; не мають постійного нерухомого житла і переміщуються з одного місця на інше. Місце кочування кочовиків називається кочовищем. Кочівництво пов'язано зі скотарством і перегонами худоби на нові місця пащі та водопоїв [13, 16]. Головними рисами кочовництва є відсутність землеробства і постійне пересування родинами або групами разом с худобою.

Номади (фр. *Nomade* з грец. Νομάδες від νέμω «пасу, випасаю (худобу)») - народи, які кочують; кочівники [13, 16].

Номадизм (кочівництво) – предмет вивчення номадології (кочівникознавства). За визначенням А. Хазанова є особливим видом економічної діяльності. Номадологія займається вивченням тваринництва (скотарства), як виду господарської діяльності, що стала поширеною формою господарської діяльності; досліджує обряди (звичаї), ритуальну діяльність, накопичений досвід, знання; технологічні процеси, що виникають з особливостей виробництва; відносини між людьми та їх регулювання.

Характеристика народів передбачає певну послідовність вивчення. Дану послідовність можна представити наступним чином:

1. Походження назви та географічний ареал розселення.
2. Фактори що вплинули на формування та розселення народу.

3. Антропологічна, етнолінгвістична релігійна та етносоціальна структура населення.

4. Соціально-економічні моделі життєдіяльності народу.

На початку дослідження необхідно з'ясувати ареал розповсюдження та заселення території народом. В науковій літературі даний ареал називають етнічною територією.

Етнічна територія — частина Землі, що характеризується певною однорідністю етнічного складу постійних її мешканців, і відрізняється цим від суміжних ділянок земної поверхні. Етнічна територія змінюється в часі та просторі [13].

Таке розуміння етнічної території дає змогу узгодити різні підходи, тлумачення і критерії виділення етнічних територій. У значенні «етнічна територія» вживають інші терміни, серед них такі: етнографічна територія, етнографічні землі, етнічні землі, територія основного проживання, територія розселення, область розселення, район розселення, національна територія [16].

Для кочових народів територію та ареал розповсюдження називають кочовищем.

Кочовище (тюрк. *qoş*, каз. *kөш*; ст.-укр. кош, кочевище) — тимчасова стоянка кочовиків (кош, кіш), або територія, де вони кочують. У межах кочовища розташовувалися житла кочовиків та господарські споруди для худоби. Окрім кочовищ кочівники могли мати селища, городища або міста, де жили напівосідло [16].

До чинників що впливають на формування етносу можна віднести:

- Географічне положення ареалу розселення та природні чинники;
- історичні;
- демографічні;
- соціокультурні.

Географічне положення ареалу розселення та вплив природних факторів є ключовим у розміщенні населення. Важливо відзначити історичність категорії географічного положення, яке змінюється з розвитком

продуктивних сил та науково-технічним прогресом. Вигідне географічне (економіко-географічне, транспортно-географічне) положення поселень створює сприятливі передумови для їх соціально-економічного розвитку, а не вигідне – гальмує їх розвиток і спричиняє поступову деградацію поселень, або їх трансформацію в інші форми розселення[18].

На розміщення населення впливають природні чинники в першу чергу. Вони є головною передумовою розвитку етносу. На розміщення кочового народу фульбе яке завжди залежало від природно-кліматичних факторів природний чинник є вирішальним. При оцінці впливу природних чинників необхідний регіональний підхід, який дає можливість проаналізувати територіальну структуру кожного природно-географічного комплексу[18]. Кочові народи здавна селились на територіях із більш сприятливим кліматом, родючими землями, наявністю ресурсів. Це давало їм можливість облаштувати житло, укритись від негоди або диких тварин, прогодуватись. Дослідження англійського історика А. Тойнбі та російського Л. Гумільова доводять що розвиток цивілізацій, народів і етносів отримують прямий вплив природних чинників. (ekhsuir.kspu.edu) А. Тойнбі в праці «Осягнення історії» розглядає розвиток суспільства як взаємовпливи внутрішніх і зовнішніх чинників. [20].

Екологічний чинник також посилює свій вплив на розміщення кочових народів. Природні катаклізми, такі як посухи, зливи вимагають від кочових народів постійного переміщення у пошуках кращих умов для себе та своєї худоби.

Вплив економічних чинників на розселення кочових народів слабо досліджений науковцями, як правило у зв'язку з недостатньою інформацією. Для аналізу даного чинника необхідно використовувати історико-географічний підхід. Розглядаючи в ретроспективі вплив економіки на розміщення кочових народів, можна з'ясувати у які переломні історичні періоди що відбувалося з народом та його локалізацією, коли відбувалася руйнація старої економічної системи і виникала нова, як змінювалося

розселення та переміщення народів. Такі трансформації відбувалися при переході від первинно-громадської системи господарювання до рабовласницької, від рабовласницької до феодальної, від феодальної до капіталістичної, тощо. У кожний перехідний період структура розселення та переміщення була змушена трансформуватися у нову, яка більше відповідала новим економічним умовам та вимогам.

Вплив демографічних чинників на особливості розселення та переміщення народів неоднозначний. Його можна прослідкувати через істотні зміни демографічних процесів таких як народжуваність, смертність, природний приріст, міграції. Наслідком таких процесів, як правило є зменшення або збільшення чисельності населення, зміни людського потенціалу міських і сільських поселень, зрушення в структурі розселення.

Демографічні процеси мають відносну самостійність і територіальну специфіку, виступаючи своєрідним індикатором суспільних трансформацій і водночас помітним чинником соціальних змін.

На формування та розміщення народів також має істотний вплив *соціокультурний чинник*. Надаючи характеристику народу, який проживає на певній території, необхідно враховувати ареал міграції (кочування), надати коротку характеристику кожної етнічної групи що входить до складу народу, відношення до мовної групи, релігії, охарактеризувати культуру як матеріальну так і духовну. Колективний соціальний досвід передається з покоління в покоління, причому кожне наступне покоління додає до нього власні, увібрані ним нові історичні й культурні поняття, і в такий спосіб сума колективного досвіду постійно зростає [20]. При характеристиці етносоціального та релігійного складу населення слід враховувати особливості історичного минулого народів.

Отже, для характеристики кочового народу на прикладі фульбе необхідно враховувати вищеназвані чинники які впливають на формування та розміщення народу і які дозволять виокремити даний народ від інших.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

В ході аналізу та вивчення теоретичних основ вивчення народу ми дійшли до наступних висновків:

Ареал проживання та міграцій народу фульбе достатньо великий та розкиданий (дисперсний). Територіально вони проживають в Західній Африці: в Північній Нігерії, Гвінеї, Сенегале, Камеруні; окремі групи кочують і в центральній частині материка Африка, і на сході континенту (в Судані).

Питання етногенезу фульбе залишається відкритим і є однією з найскладніших історико-етнологічних проблем. За недостатністю джерел інформації лише комплексне дослідження з археології, етнології, лінгвістики, антропології надасть змогу вченим розгадати загадку походження народу.

Народ є об'єктом вивчення таких наук таких як історія, соціологія, демографія, географія, антропологія, релігієзнавство, психологія, культурологія та ін. тому при його вивченні можна використовувати підходи саме з цих наук. Нами розглянуті такі як *еволюційно-історичний, етнографічний, соціокультурний підходи*, а також *географічний підхід* (розглядає народ з територіальної точки зору), *антропологічний підхід* (розглядає питання походження рас, їх поширення змін зовнішнього вигляду в результаті впливу різних природних факторів), *психологічний, релігієзнавчий, культурологічний підходи*.

Це дало змогу зробити висновок про те що вивчення народу необхідно проводити з різних сторін та етапів їхнього розвитку. З цією метою науковці пропонують застосування *комплексного, або системного підходу* до вивчення народу.

Фульбе є найбільшим кочовим народом планети і є соціально-історичною спільністю людей, що розглядається на будь-якому етапі етногенезу. Народ фульбе складається з кількох автохтонних етносів, та етнокомпактних груп. Кочовий народ називають «номадами», а кочовий спосіб життя – «номадизмом».

Для надання географічної характеристики народу необхідно було з'ясувати певну послідовність вивчення, тобто виокремити основні ознаки характеристики. Такими питаннями на наш погляд є:

1. Походження назви та географічний ареал розселення.
2. Фактори що вплинули на формування та розселення народу.
3. Антропологічна, етнолінгвістична релігійна та етносоціальна структура населення.
4. Соціально-економічні моделі життєдіяльності народу.

Отже, для характеристики кочового народу на прикладі фульбе необхідно враховувати вищеназвані ознаки які впливають на формування та розміщення народу і які дозволять виокремити даний народ від інших.

РОЗДІЛ II. ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУЛЬБЕ ЯК НАЙБІЛЬШОГО КОЧОВОГО НАРОДУ ПЛАНЕТИ

2.1. Фактори розселення народу фульбе та їх регіональні відмінності.

Фульбе («розсіяні», «розпорошені») є найбільшим кочовим народом на планеті, який проживає на території 12 сучасних країн Західної Африки. Батьківщиною фульбе називають Фута-Торо що розташована на території сучасної Гвінеї. Основним заняттям народу є розведення великої рогатої худоби, тому фульбе веде кочовий спосіб життя і кочують в степах на північ від Сенегалу, і на сході в країнах Мосі до озера Чад.

У 17-19 ст. фульбе були одним з наймогутніших народів Західного Судану, який створив такі могутні держави як Фута-Джаллон, Фута-Торо, Масіна, Сокото, Адамауа. Ці держави проіснували до колоніального захоплення територій європейцями.

Відомо, що виникнення народу фульбе пов'язано з територіями Сахари про це свідчать данні з археології, біології, кліматології та ін. наук. Протягом багатьох тисячоліть клімат Сахари сприяв життю – рослинам, тваринам, людині. Руслу зниклих річок, залишки кам'яної індустрії, петрогліфи та фрески які знайдені на території пустелі свідчать про те, що Сахара була заселена та мала інші природні умови ніж зараз. Знахідки неолітичних стоянок далеко від сучасних джерел води говорять про відносно вологий клімат Сахари ще IV-III тис. до н.е. Різке посилення посушливості настало наприкінці II тис. е.; з того часу воно швидко прогресувало. За часів Геродота Лівія була вже безводною пустелею.

Звичайно, і археологічно і палеоантропологічно Сахара і сусідні з нею регіони вивчені поки що недостатньо. Але наявний матеріал дозволяє припустити, що саме на цій території швидше за все могли проходити в неолітичний час процеси взаємодії племен з різних расових груп, яким сприяли міграції, характерні для первісного суспільства з його екстенсивним господарством (полювання, збирання, примітивне землеробство, кочове

скотарство). Сучасна антропологічна карта Африки дає чимало прикладів змішаних у расовому відношенні етносів. Так, характерні риси ефіопського типу відзначаються у народів нільської зони, Північної Африки, Сахари та Судану, в основі своєї європеїдів чи негроїдів.

Фульбе мають риси європеїдів зі значною ефіопською домішкою.

Погіршення кліматичних умов у Сахарі призвело до значних змін у характері та напрямі міграцій. Племена були змушені мігрувати інші області які мали придатні для життя умови (на північ – до Середземного моря, на схід і на південний схід – до Нілу, на південь – до озера Чад).

На думку відомого французького археолога А. Лота, скотарі – «предки фульбе» – з'являються у Центральній Сахарі в середині IV тис. до н.е. про це свідчать фрески (серед зображених на фресках пастухів переважає ефіопський тип; сцени танців серед стад, культ бика нагадують відповідні звичаї сучасних пастухів фульбе). Бики в наскельних розписах відносяться до тих порід, які і сьогодні можна зустріти у стадах фульбе. А. Лот говорить також про збіг таких етнографічних деталей, як форми житла (напівсферичні хатини), крій одягу (охоплююча сукня у жінок, коротка туніка у чоловіків), зачіски та головні убори, що нагадують зачіски та убори сучасних жінок фульбе.

Більш-менш достовірна історія фульбе відома лише з кінця I тис. н. Вони кочували зі своїми стадами в передгір'ях Атласу та у західних областях Сахелю. Переселення фульбе в Південну Мавританію та Сенегал було викликане, міграцією на південь арабських та берберських племен, що перейшли до верблюдництва. Саме в цей час фульбе переселялись із заходу на схід територією Західного Судану де вони почали засновувати свої держави.

Вчені досі сперечаються стосовно батьківщини фульбе і маршруту їх переселення. Історик Шейх Анта Діоп пов'язав пеулів з Єгиптом, Андре Арсен з півднем Марокко, тобто вони виключали Сахару у формуванні народу фульбе.

Сучасні фульбе кочують в зоні Сахелю що з арабської перекладається як берег, край.

Природна зона Сахелю простягається від Атлантичного океану до Червоного моря вузькою смугою. Площа Сахелю за різними джерелами складає від 2,1 до 5,3 млн. км² і займає території таких країн як Буркіна-Фасо, Гамбії, Кабо Верде, Малі, Мавританії, Сенегалу, окремі території Судану, Нігеру Ефіопії та Чаду.

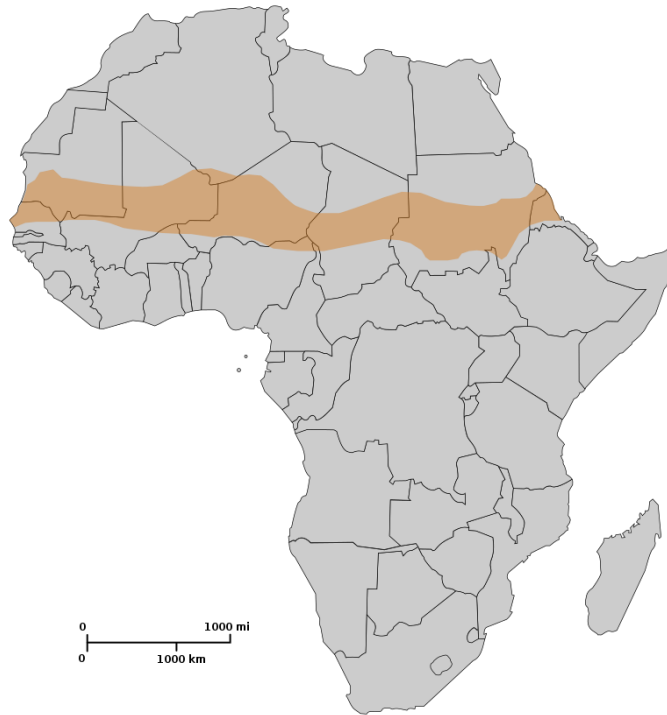

Рис. 2. Зона Сахелі

Сахель є зоною напівпустель та спустошених саван з кількістю опадів 200-600 мм на рік та середніми річними температурами 27–29 °С які мають постійний характер. Спостерігаються два сезони такі як літній – вологий, що триває недовго та сухий – зимовий, що триває 8-10 місяців. У вологий період опади швидко випаровуються. Сухий сезон особливо довго триває у північній частині, тому поверхневі води представлені річками-ваді. Джерелами води для тварин та людей у зоні сахелю є річки Сенегал, Нігет, озеро Чад з річкою Шарі. Останнім часом, у зоні Сахелю, почали використовувати і підземні води у якості водних ресурсів. Все це впливає на ведення господарської діяльності людини, а саме сільське господарство.

Отже, протягом століть в умовах природної зони напівпустель та сухих саван склався традиційний тип господарської діяльності місцевих народів фульбе, основу якого утворює кочове та напівкочове скотарство.

За статистичними даними ФАО поголів'я великої рогатої худоби та інших свійських тварин у зоні Сахелю налічує мільйони голів. У північній частині кочові племена вирощують таку худобу як верблюди, вівці, у південній – ВРХ, овець, кіз. Перегон худоби відбувається у відповідності до пір року, так під час короткого вологого періоду худобу перегоняють на випас до північної частини, а під час зимового періоду – на південь, де також розвинене і богарне землеробство у напівосілих племен.

У другій половині 20 ст. таке ведення господарства призвело до порушення екологічної рівноваги і виникненням посух тому народи фульбе були змушені переміщуватися на нові землі, що приводило до конфліктів. Причинами стали:

1. Демографічний вибух який розпочався в Сахелі 1969 – 1970 рр. Середньорічний приріст населення збільшився до 2,5–3 % на рік. За такими показниками населення за 28 років може подвоюватись. На початок 1990 років населення Сахелю складало 120 млн. осіб, а на 2000 рік – 160 млн осіб. Таким чином посилювався тиск на ґрунти та інші ресурси, що призвело до скорочення забезпечення продовольством. Проблема нестачі продовольства є головною у зоні Сахелю і відноситься до глобальних.

Так як статистичних даних стосовно основних демографічних показників народу фульбе не існує, то у нашому дослідженні ми спиралися на доступні демографічні показники країн присутності народу фульбе.

Середні показники народжуваності в країнах зони Сахелю складають 37,64‰, а коефіцієнт потенційної народжуваності на 2017 рік складав 5,19 дитини на одну жінку. Смертність у країнах зони Сахелю становила у середньому 12,9‰, таким чином природний приріст становив 2,45%. Середній вік населення дуже низький і становить 18,3 років (для чоловіків – 18,2; для

жінок – 18,4 років). Очікувана середня тривалість життя становила 53, 02 років (для чоловіків – 52; для жінок –54 роки) [34].

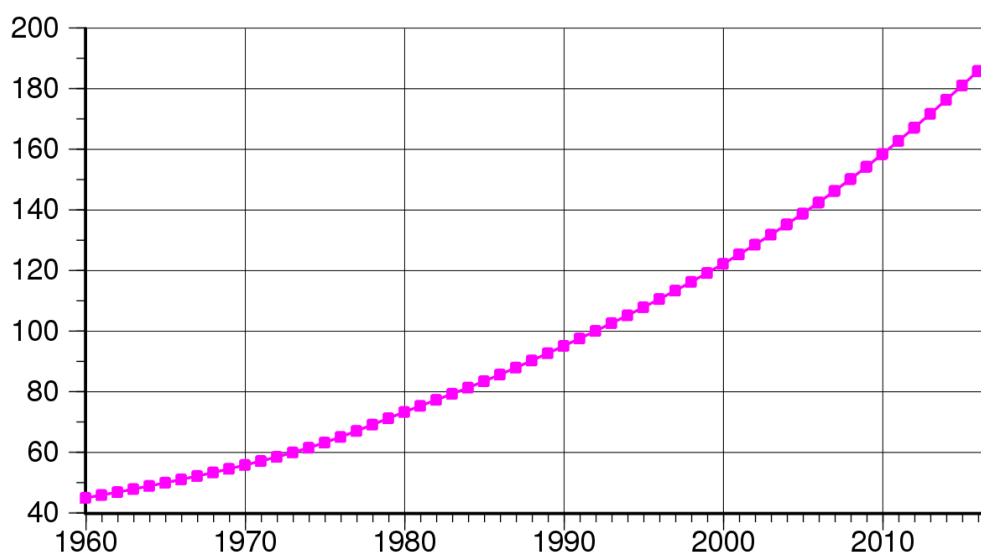

Рис. 3. Динаміка чисельності населення Нігерії за період 1960-2018 роки (CIA World Factbook).

Рівень грамотності населення складає від 10% до 25 відсотків. За статистичними даними тільки одна з двох осіб має освіту, тільки кожен третій учень закінчує школу. Середній термін навчання в школі складає від 3 до 4, 5 років.

Отже, дані показники свідчать про високі темпи збільшення чисельності населення регіону, а так як фульбе є одним з найбільших народів регіону то тенденції регіону можна спроектувати і на народ фульбе.

Таблиця 2.1

Показники народжуваності, смертності та природного приросту в країнах з населенням фульбе (за даними CIA World Factbook 2017 рік)

№ п\п	Країна	Народжуваність (%)	Смертність (%)	Природний приріст
1.	Нігерія	36,07	16,31	19,76
2.	Гвінея	37,21	10,72	26,49

3.	Сенегал	37,27	9,49	27,78
4.	Камерун	33,58	12,01	21,57
5.	Малі	14,64	46,09	31,45
6.	Нігер	51,08	14,47	36,61
7.	Гвінея-Бісау	35,56	15,52	20,04
8.	Гамбія	37,31	12,03	25,28

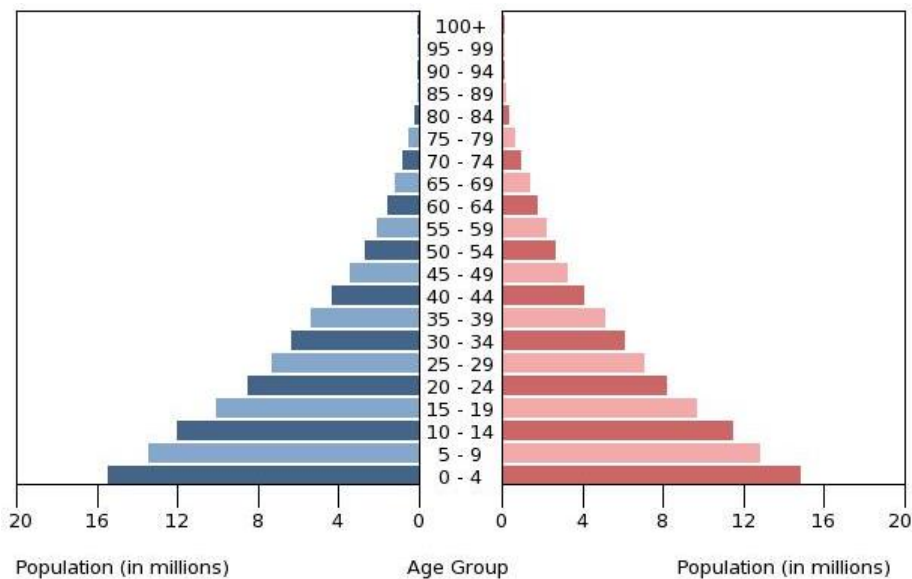

Рис. 4. Стативно-вікова піраміда Нігерії, як найбільшої країни присутності народу фульбе за даними CIA World Factbook 2017 рік.

2. Другою причиною екологічної кризи зони Сахелю, де мешкає народ фульбе є швидке зростання площ орних земель та збільшення поголів'я худоби. У зв'язку з нестачою кормової бази майже все поголів'я знаходиться на випасі. У народу фульбе худоба є ознакою багатства і іноді кількість поголів'я може перевищувати в три рази норму, яку може витримати пасовище. Проблема перевипасу худоби призвела до того, що ґрунти швидко руйнуються і перетворюються у піски. Але необхідно зазначити, що не тільки порушення випасу худоби призводить до опустелювання, а і неправильне ведення землеробства також є причиною.

Осілі та напівосілі племена почали розорювати південну частину Сахелю, що призвело до конфліктів між землеробами та кочовими племенами. Розорені землі використовувались кочовими племенами в результаті між кочівниками та землеробами розгорнулася справжня боротьба за джерела води та сільськогосподарські землі.

Таблиця 2.2.

Зміна чисельності поголів'я ВРХ у період 1961-2019 в Африці в цілому та в основних країнах, що входили у 10 лідерів на 2019 рік (млн.гол.)

Країна	1961	В середньому за рік						2019	2019 до 1991 (разів)
		1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011-2019		
Ефіопія	24,9	25,55	26,14	27,62	33,08	45,79	60,12	65,41	2,63
Судан	7,0	9,77	15,12	20,34	30,56	40,33	42,46	44,63	6,38
Чад	4,13	4,39	3,99	4,17	9,18	15,4	25,11	30,61	7,41
Танзанія	8,06	9,22	11,47	12,9	14,38	18,14	25,52	27,82	3,45
Кенія	7,2	7,59	9,74	12,44	12,37	14,57	19,09	20,9	2,9
Нігерія	6,03	7,41	10,73	13,10	14,82	15,85	19,83	20,66	3,43
Уганда	3,62	3,65	4,81	4,71	5,42	8,17	14,27	16,33	4,51
Нігер	3,49	3,99	3,68	3,49	4,28	7,58	12,2	15,23	4,36
ПАР	12,53	11,68	12,63	12,65	13,27	13,68	13,42	12,59	1,0
Малі	3,51	4,53	4,55	5,16	5,42	7,55	10,54	12,11	3,45
Інші країни	42,07	47,03	56,79	62,83	68,08	78,10	91,76	94,99	2,26
Африка в цілому	122,54	139,82	159,65	179,41	210,86	265,15	334,32	361,28	2,95

3. Третьою причиною є знелісення. По перше – землероби ведуть вогнево-підсічне землеробство, по-друге – використання деревини у якості джерела енергії.

Головними наслідками цих процесів стали посухи. Першою значною такою подією стала посуха 1968–1974 років. В цей період у Сахелі не випало жодного дощу. В північних регіонах зникли річки і рівень Угрунтових вод знизився, в результаті чого колодязі пересохли. Озеро Чад скоротило свою площу майже вдвічі, а поверхневий стік великих річок таких як Сенегал та Нігер скоротився В результаті такої посухи пасовища стали непридатні для випасу худоби і виникла проблема безгодівлі.

Для корму худоби почали використовувати дерева, кущі, але це призвело до екологічної катастрофи і масової гибелі худоби.

Загальне поголів'я ВРХ скоротилося на 30-40%, всього за період посухи загинуло близько 20 млн. голів.

У осілих і напівосілих фульбе зменшилося збирання споживчих сільськогосподарських культур. В наслідок всіх процесів та подій в Сахелі розпочався голод, загинуло близько 250-300 тис. осіб (за різними джерелами інформації загинуло близько 2 млн .осіб).

Кочові фульбе та деякі осілі народи почали своє переселення до міст. Міське населення в деяких країнах зросло в 2-3 рази внаслідок чого загострилися соціальні, економічні проблеми.

Друга посуха 1984-1985 рр. призвела до голоду 30 млн. осіб та охопила 24 країни Африки. Свого піку посуха досягла у 1985 році і на той час вже голодувало 150 млн.осіб. Загинуло, за різними джерелами інформації до 1 млн осіб. Екологічними біженцями, що мігрували до Гани, Нігерії та Кот-д'Івуару було зареєстровано 10 млн. осіб.

Посуха червня - серпня 2010 у Сахелі стала причиною нової хвилі голоду. Врожай Нігеру не зміг дозріти через надто високу температуру: 350тис. голодуючих та 1200 тис. на межі голоду. У Файя-Ларжо (найбільше місто Чаду), станом на 22 червня, температура сягала 47.6 °С, що перевершило рекордну позначку 1961 року. Того ж дня, було побито рекордну температуру 1998 (47.1 С) у Білмі (Нігер) - 23 червня зафіксовано температуру 48.2 С. Найвища температура, зафіксована в Судані, була досягнута 25 червня 49,6 С у Донголі, побивши рекорд, встановлений у 1987 році. 14 липня Нігер повідомив про чисельну дитячу смертність, причинами якої стали діарея, недоїдання, гастроентерити, голодування та захворювання органів дихання. Нова військова хунта закликала світ надати гуманітарну допомогу, та вжила заходів задля постачання її з-за кордону.

Терористичні організації, зокрема Боко-Харам та Аль-Каїда в ісламському Магрибі, сприяють екстремізму, насильству та нестабільності в

Сахелі. У березні 2020, США відрядили свого спеціального посланця до регіону, задля боротьби зі зростанням насильства з боку терористичних груп.

Конфлікт «фермерів і пастухів» у Нігерії, Малі, Судані та інших країнах сильно загострився через кліматичні зміни, ерозію ґрунту та зростання населення. Засухи та дефіцит продовольства також зробили свій вклад в ескалацію війни в регіоні [21].

9 липня 2020 року Сполучені Штати висловили занепокоєння з приводу зростання кількості порушень прав людини органами державної безпеки Сахелю. Приводом для цього стали документи, оприлюднені Г'юман Райтс Вотч 1 липня. Звіти за березень 2022 року показують, що бойовики розширюють свій вплив на південь від Сахелю.

Отже, розселення фульбе представляє собою розкидані ареали в районі країн Сахелю.

На північному сході Буркіна-Фасо фульбе мешкають на території колишнього емірату Ліптако, заснованого в 1809-1810 роках і більш відомого як регіон Дорі. Наступною територією проживання народу є Джелгоджі, який приблизно відповідає нинішній провінції Сум. Ця провінція була заселена фульбе у 18 ст. які прийшли з сусідніх регіонів. Іншими основними зонами розселення є провінція Яга та частково Удалан.

У Нігерії фульбе становлять приблизно 8,6% населення, зокрема близько 40% населення штату Кано, 65% північно-східного штату. Фульбе займають керівні посади з моменту джихаду Османа дана Фодію. Фульбе Нігерії поділяються на так званих «червоних» пеул (язичники) та осілих «чорних» ісламізованих пеул, які очолили священні війни (джихад) 19 ст., що призвело до створення імамата Фута-Торо (Сенегал-Мавританія), в імперії Масіна (Малі) або імперії Сокото (Нігерія).

У Малі також є великі громади проживання фульбе, наприклад, район Мопті, зокрема у місті Масіна, які становлять другу етнічну групу після бамбарів. Таким чином, ми можемо розрізнити кочові фулані седубе (з Малі), вайхібе з Хайра, джелгобе (з Буркіна-Фасо) та особливо толібе (з Нігеру).

У Чаді корінне населення фулані (фулбе, бороро) оцінюється приблизно 250 000 чоловік. Peuls Wodaabe (або Bororos) особливо відомі фестивалем краси Geerewol. Саанорабе і Діагбе - це підгрупа фулані, відома своєю хоробрістю і дуже великою кількістю худоби.

Фульбе також зустрічаються в Сенегалі та Мавританії, частина з яких, що живуть у долині Сенегалу, відомі під ім'ям Хааль Пулаар, а також на півдні Сенегалу та Гамбії.

Народ фульбе зустрічається в сахельській частині Сьєрра-Леоне, Гамбії, Гвінеї-Бісау та північному Камеруні де можна займатися кочівництвом.

Заселення Кот-д'Івуару фульбе розпочалося у 1930-х по 1970 рр. внаслідок посухи які відбулися в Нігерії та Мавританії. Влада країни підтримувала фульбе у створенні племінних стад для вирішення проблем з поставками м'яса у великі міста країни. Відгінне стадо зрештою становитиме третину національного стада великої рогатої худоби країни на 2015 рік, а стадо на півночі від - 65% національного стада.

2.2. Етносоціальна, лінгвістична та конфесійна структура фульбе.

Як вже зазначалося на початку дослідження вважається, що расовий тип фульбе сформувався давно, ще з часів Сахари, про це свідчать знахідки деяких черепів та кістяків (4–6 тис. р.) з неолітичних стоянок біля південного кордону Сахари, як і фрески, наскельні «портрети» відповідного часу, мають явно «фульбоїдні» риси.

Французький антрополог Ж. Лески на початку 1950-х років провела порівняльне біохімічне обстеження представників різних расових груп. Воно дало дуже цікаві результати. В організмі негроїдів (волофи, серери, бамбару) хлору та натрію міститься менше, а калію та міді більше, ніж в організмі європеоїдів (французи). Різниця у вмісті цих елементів визначає інтенсивність пігментації; кількість відповідних речовин залежить від функціонування надниркових залоз. Цікавий той факт, що за змістом зазначених елементів фульбе помітно ближче до європеоїдів, ніж до негроїдів. Це можна розглядати як один із доказів їхнього генетичного зв'язку з європеоїдною расою.

Генетичне дослідження, опубліковане в 2019 році, показує, що популяції фулані походять із мішаної групи народів Західної Африки та групи, яка має як європейські, так і північно-африканські корені. Таким чином, *Peuls of Ziniaré* у Буркіна-Фасо мають фракції предків західноафриканського походження у частці 74,5%, 21,4% європейського походження та 4,1% східно-африканського походження. Подібна генетична структура спостерігається у всіх інших груп *Foulanis*, за винятком *Gambian Foulanis*.

Більшість антропологів відносять фульбе до ефіопської раси, але аналіз цілого ряду антропологічних характеристик фульбе та народів Ефіопії та сусідніх із нею областей, з якими їх зіставляють, показує чималі відмінності між ними.

Фульбе має вузьке овальне обличчя без прогнатизму, тонкі губи, прямий або злегка вигнутий тонкий ніс, великі очі, довге хвилясте волосся, жовтий з червонуватим відтінком колір шкіри, струнке сухорляве тіло - типові риси ефіопської раси (рис. 6).

Рис. 5. Представник народу фульбе (фото у вільному доступі глобальної мережі)

Фула (також пулар-фульфульде; англ. Fula, Pulaar, Fulfulde, фр. Peul) - мова нігеро-конголезької мовної макросім'ї; одна з головних мов Західної Африки, поширена від берегів Атлантики до Нілу. Фула — мова народу фульбе, але вона також широко поширена як мова міжетнічного спілкування. Будучи поширеною на величезній території, мова ділиться на 11 діалектних груп). Офіційною мовою вважається у дев'яти країнах (табл. 2.3). Мовними носіями за різними оцінками є приблизно від 18 до 40 млн. осіб.

Предметом гострих дискусій стало питання місце мови фульбе в лінгвістичної класифікації. Мовна близькість свідчить про спорідненість відповідних народів, спільності їх походження. Дослідження встановили досить тісний зв'язок мови фульбе з мовами низки народів Сенегалу (зокрема, з мовою серерів). Американський лінгвіст Дж. Грінберг обґрунтував наявність генетичних зв'язків між мовами серерів та фульбе. На мові фула у Сенегалі ведеться навчання в школах.

Рис. 6. Мовні діалекти фула (складено за матеріалами довідника Ethnologue)

Таблиця 2.3.

**Розповсюдження мови фула , кількість носіїв та статус по країнам
Африки (за даними довідника Ethnologue)**

Країна	Чисельність носіїв	Статус	Рік оцінки
Нігер	850 000	офіційна	1998
Нігерія	7 611 000	офіційна	1991
Чад	152 000	-	1993
ЦАР	156 000	-	1997
Камерун	668 700	офіційна	1986
Буркіна-Фасо	750 000	офіційна	1999
Того	48 200	-	1993
Бенін	310 000	-	2002
Кот-д'Ивуар	?	-	?
Гвінея	2 574 000	офіційна	1991
Гана	7300	-	1991
Гамбія	262 550	офіційна	2002
Сенегал	2 523 525	офіційна	2002
Малі	978 700	офіційна	1991, 1995
Мавританія	150 000	офіційна	?
Сьєрра-Леоне	178 400	-	1991
Гвінея-Бисау	245 130	-	2002
Судан	90 000	-	1982
Всього	16 955 505	-	

Цінні міркування щодо цієї проблеми висловлені відомим американським лінгвістом Дж. Грінбергом. Він дуже переконливо обґрунтував наявність генетичних зв'язків між мовами серерів та фульбе.

Роботи зарубіжних та російських мовознавців показали, що існують зв'язки між мовами народів Африки, які живуть у різних її регіонах, віддалених один від одного іноді на багато тисяч кілометрів.

З великою часткою впевненості можна говорити, що шукати пояснення цьому слід у Сахарі, яка була загальною колискою багатьох народів Африки, їх культур, їх мов.

Фулані сповідують іслам сунітського напрямку. І як вже зазначалося раніше постійно приймають участь у релігійних війнах - джихадах. Фульбе на Фута-Джаллон - ревні мусульмани. Причому, як пише А. Арсен - до кінця 19 ст. весь Фута-Джаллон «був мусульманською країною». Мусульманське духовенство відіграло дуже важливу роль у всіх сферах життя. Велика кількість мечетей вражала спостерігачів. Фута-Джаллон став одним з важливих центрів поширення ісламу в Західній Африці. Зараз переважна більшість фульбе - прихильники ортодоксального сунітського ісламу, його малікітського мазхабу, який почав поширюватися в Західному Судані ще з кінця 11 ст. В ісламі фульбе простежуються дві основні традиції: північна (вплив тукулер з Фута-Торо) і східна (вплив малінке і сонінке з Канкану).

Що ж до окремих груп фульбе-кочівників, у них продовжують існувати традиційні вірування і культу. [4

Сучасні конфлікти у яких фульбе приймають участь це мавритано-синегальський та нігерійські конфлікти які тривають і донині. Африканські історики вказують, що фульбе на ранніх етапах селилися на території нинішньої південної Мавританії також із стародавніх часів. Перш ніж заселити нинішній Сенегал, вони активно освоювали родючі території вздовж правого берега річки Сенегал.

З часу заселення цього регіону людиною контроль над ним отримували чорношкірі фульбе та сонінку, то білошкірі маври. Предметом суперечок між ними були не тільки релігія, а і джерела води, пасовища та родючі землі долини. Після отримання незалежності кордони між Сенегалом та Мавританією були встановлені без урахування етнічного співвідношення в долині що і привело до подій у 1989-1991 рр. Конфлікт виник не скільки з релігійного підґрунтя скільки внаслідок кліматичних змін. Каталізатором конфронтації стали посухи, що штовхнули мавританське населення перетнути

річку і зайняти сенегальські пасовища. Внаслідок переходу конфлікту на міждержавний рівень відбулася масштабна гуманітарна катастрофа, що виразилася в депортації громадян обома країнами за расовою ознакою і створює напруженість у регіоні до сьогодні.

Нігерійські конфлікти мають не скільки природне підґрунтя скільки релігійне. Сутички на релігійному ґрунті існували в Нігерії, ще в ті часи, коли вона була колонією Британської імперії. Однак найбільш запеклі зіткнення почалися після того як Північні частини країни отримали право на життя за законами Шаріату. Місцева християнська меншість стала зазнавати утисків. Діяльність терористичної організації Боко-Харам, що є радикальним ісламським угрупованням, на території сходу Нігерії Камеруну та Нігеру направлена саме на побудову ісламської держави із законами шаріату [4, 21].

2.3. Соціально-економічні моделі життєдіяльності фульбе (кочова, скотарська, осідла сільськогосподарська, осідла міська).

Найважливішим об'єктом у суспільстві фульбе є велика рогата худоба яка вимагає ведення кочового чи напівкочового способу життя що полягає у переміщенні народу за худобою у пошуках нових пасовищ.

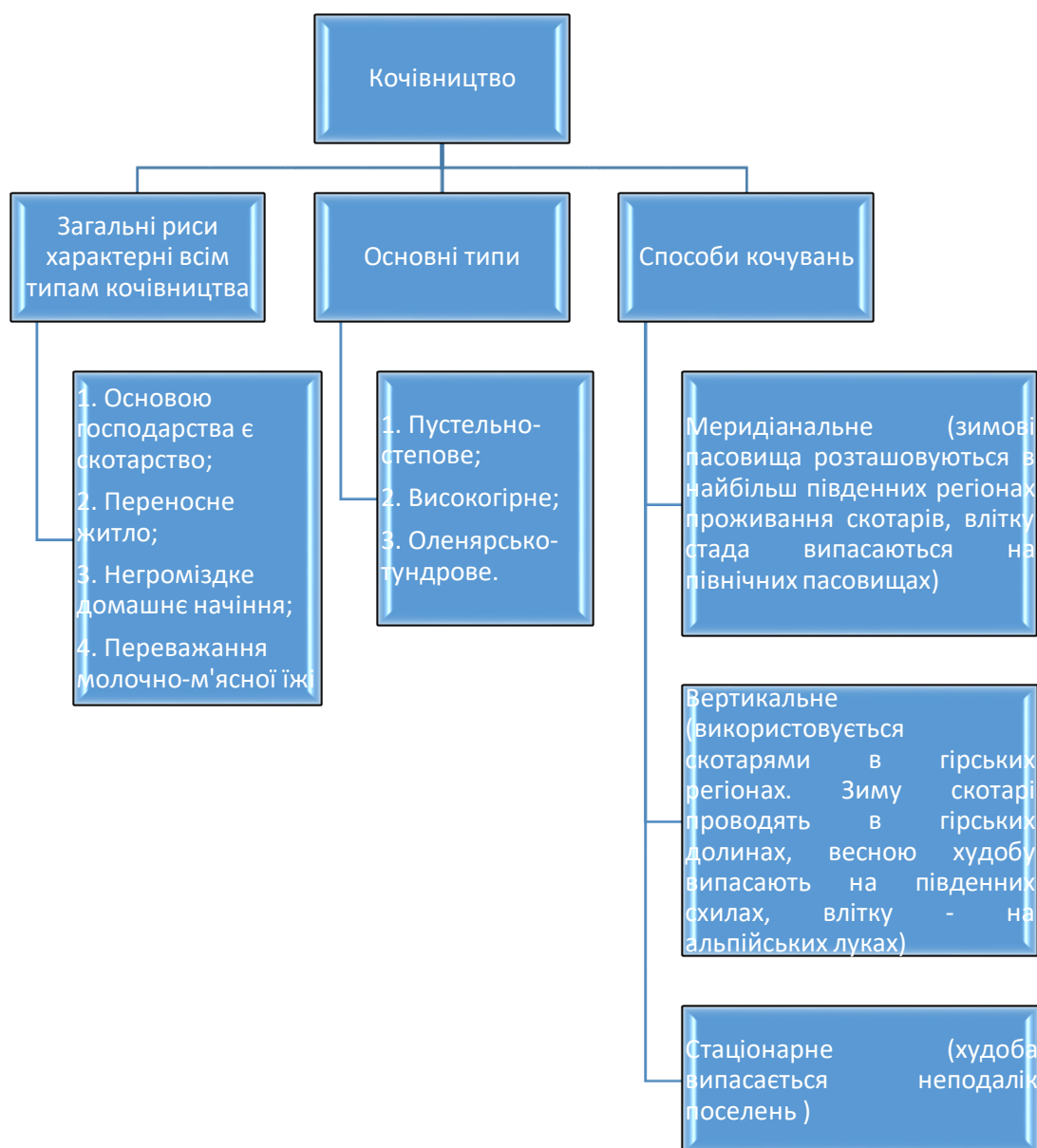

Рис. 7. Основні типи та способи кочувань народів світу (за В.В. Надольською) [7]

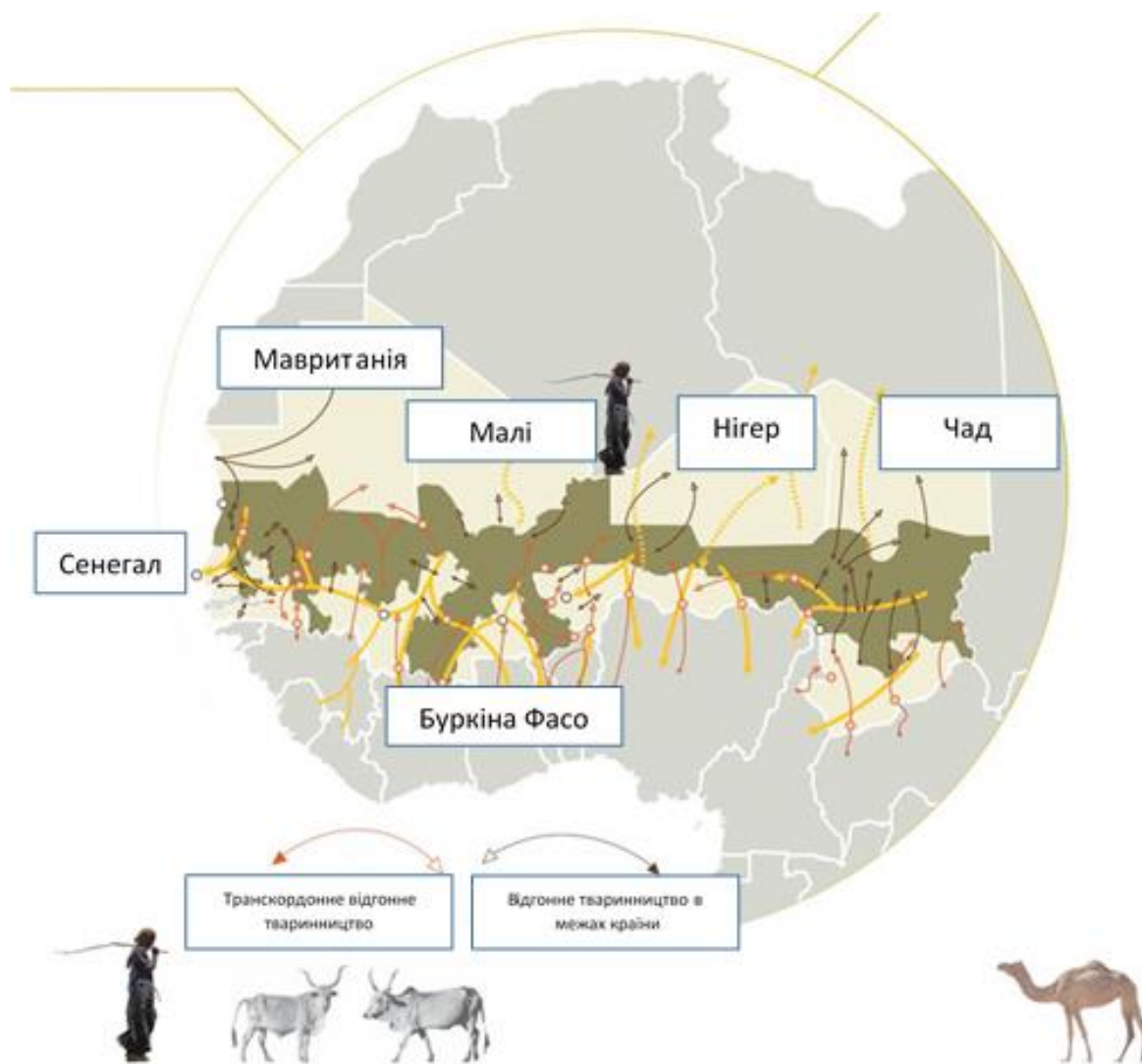

Рис.8. Кочове скотарство народу фульбе (складено за матеріалами ФАО).

Головним заняттям фульбе є розведення худоби. У народному фольклорі фульбе багато існує заборон, прикмет та приказок, наприклад, «Худоба перевершує все, він навіть важливіше батька і матері»; «Якщо загине худоба, помре і фульбе» [4]. У фульбе не можна питати про кількість голів, за традиційними віруваннями це призведе до поганих наслідків, якщо рахувати худобу.

Скотарі фульбе – боророджі кочують по території Гвінеї та прикордонних країн. Кочовий спосіб життя і певна ізоляція народу сприяють збереженню антропологічного типу фульбе [4]. Боророджі кочують зі своїми стадами на територіях Борну, Нігеру, Буркіна-Фасо, Малі, Гвінеї [4]. За місцевими

легендами народ боророджі веде свій початок від білошкірого духу води та його двох синів. Дух води надав народу фульбе худобу і навчив їх доглядати за нею.

Міських фульбе чи тих хто веде осілий спосіб життя вони вважають лінивими, їм не подобається, що осілі фульбе відмовились від рідної мови і не вміють поводитися з худобою.

Фульбе-скотарі займаються розведенням переважно великої рогатої худоби породи Н'Дам яка стійка до укусів мухи Це-це, а також займаються вівчарством, розведенням коней, зебу і верблюдів. Худоба впродовж року постійно переміщується і народ фульбе також. У районах Борну і Сокото фульбе займаються виключно вівчарством.

Худоба є джерелом їжі, одягу, взуття, посуду, з вовни виготовляють повсть. Продукти скотарства та тваринництва фульбе обмінюють у сусідніх народів на продукти землеробства. Продають чи обмінюють молоко та масло рідше худобу. Гроші витрачають на податки чи витрати на одруження. На продаж фульбе готують лише стару або хвору худобу, здорову худобу фульбе забивають лише на урочисті свята та ритуали, наприклад, перший шлюб, свято коли дається ім'я новонародженому та ін.

Фульбе – землероби мешкають в еміратах Яурі, Аргунгу і Гванда в Північній Нігерії та поєднують скотарство із землеробством. Найстарші живуть у поселеннях, а молодь випасає скот. Хоча помітна тенденція до осілого способу життя. Основними сільськогосподарськими культурами є рис, фонію, таро, кукурудза, ямс, батат, та різні овочі. При обробці землі використовують традиційні знаряддя такі як мотика та ін. Основна система обробки землі- підсічно-вогнева, перелогового типу. Заможні фульбе почали використовувати сільськогосподарську техніку що отримують за різними програмами розвитку ООН.

Фульбе самі не обробляють землю, для обробітку землі фульбе наймають, як правило, інші народи такі як хауса (штат Сокото) або народи, що мешкають на плато Джос.

Випасом худоби займаються, як правило, молоді фульбе – родичі власника худоби. Заможні фульбе наймають пастухів, яким в якості оплати за рік роботи пропонують одного бика, а також забезпечують їжею, одягом та ін.

Поселення осілих та напівосілих фульбе дисперсного типу, невеликі за розміром. Вони складаються з окремих домогосподарств - галле, що включають кілька хіжин залежно від складу сім'ї та її заможності, і загороди для худоби. Переважають великі житла конічної форми з солом'яним дахом, що спускається майже до землі. У хатині два невеликі отвори - двері і «вікно».

[4].

Будівництвом та веденням господарства керують жінки. У якості будівельного матеріалу використовують дерево, глину, цеглу (саманна цегла). Великі мечеті будують з глини і мають дерев'яний каркас, який виглядає як скелет.

Міські фульбе (фульбе сіір) хауса називають їх філанен-гіда, зазнали впливу культури хауса, але зберегли мову і на даний час є двомовними. Фульбе-скотарі називають їх хабі (хауса), підкреслюючи тим самим, що вони втратили свою культуру. Осілі фульбе поступово почали переймати у хауса способи обробки землі, знаряддя праці, асортимент сільськогосподарських культур [кочнева]. Верхівка фульбе перейняли мову та культуру народу хауса, що призвело до втрати ідентичності з фульбе скотарями, тому багато фульбе називають себе хауса. Але правляча верхівка фульбе зберегла систему управління, що існувала в державах хауса, придворний етикет та ін.

Сучасні зміни у вигляді асиміляції та інтеграції в етногенезі фульбе можна спостерігати у вигляді міграції до міст та зміни традиційної діяльності з вирощування ВРХ на інші. Чоловіки-фульбе мігрують до міст на заробітки, а також наймаються на плантації, отримують нові спеціальності. Частина фульбе отримують освіту, заможні фульбе отримують вищу освіту і можуть займати керівні посади в управлінні.

Серед фульбе багато вчених, лікарів, політиків та бізнесменів. Змінилася і сфера інтересів сучасних фульбе. Замість сільського господарства

вони починають займатися іншими сферами економічної діяльності. Як приклад можна привести транспорт та перевезення.

Таким чином, процес асиміляції і акультурації йшов згори до низу. І тільки одна група фульбе, а саме кочівники-скотарі бороро зберегли свою традиційну культуру і мову.

Класова диференціація у кочових фульбе досить значна: поряд з заможною верхівкою, яка володіє великими стадами, є і бідні, що не мають худоби і вимушені працювати в якості батраків у своїх же одноплемінників.

Фулани дотримуються суворої кастової системи. Чотири кастові підрозділи - це дворянство, купці, ковалі та нащадки рабів багатих фулані.

Здавна на Фута-Джаллон існувало соціальне розшарування: ще у 18 ст. суспільство фульбе поділялося на дві основні категорії - вільних і тих хто знаходився в залежності. Панівне становище в суспільстві належало феодальній знаті (правлячі сім'ї, мусульманському духовенству, нащадкам вождів та ін.). Очолював державу Альма (імам). Другою особою в державі фульбе був голова Великої ради (Ради старійшин).

Митці були окремою кастою яку називають гріот (gagwlo). Основним заняттям даного прошарку населення було складання казок, легенд, епічних творів тобто займалися збереженням історичної пам'яті народу. Свої знання та мистецтво гріот передають у спадок. Фульбе говорять, що гріотом не стають, ними народжуються [4]. У фульбе хранителями усної народної творчості є також старійшини.

Характерною особливістю фута-джаллонського суспільства була наявність великого числа рабів та залежних осіб – слуг. Але всі вони належали не до фульбе, а до інших етнічних груп, що населяли плоскогір'я Фута-Джаллон [4].

Ремісники-фульбе займали проміжне становище між залежними та вільними фульбе.

Отже, фульбе народ, який веде кочовий та напівкочовий спосіб життя, має чітку кастову структуру суспільства. Традиційним способом ведення

господарства залишається скотарство вівчарство, козівництво та верблюдоводство. Осілі народи фульбе асимілюються з місцевими народами і поступово втрачають свою етнічну ідентичність. Міські фульбе освоюють нові галузі економіки країн та змінюють свою спеціалізацію, що впливає на їх економічне благополуччя.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

В ході дослідження з'ясовано, що розселення фульбе представляє собою розкидані ареали в районі країн Сахелю. Фульбе («розсіяні», «розпорошені») є найбільшим кочовим народом який проживає на території майже 12 сучасних країн Західної Африки. Батьківщиною фульбе називають Фута-Торо що розташована на території сучасної Гвінеї. Основним заняттям народу є розведення великої рогатої худоби, тому фульбе веде кочовий та напівкочовий спосіб життя і кочують в степах на північ від Сенегалу, і на сході в країнах Мосі до озера Чад.

Численні антропологічні та етнографічні дослідження доводять, що фульбе походять від народів які мешкали на території Сахари і відносяться до ефіопського типу народів нільської зони Північної Африки. Фульбе мають риси європеїдної раси зі званою домішкою ефіопської, а саме вузьке овальне обличчя без прогнатизму, тонкі губи, прямий або злегка вигнутий тонкий ніс, великі очі, довге хвилясте волосся, жовтий з червонуватим відтінком колір шкіри, струнке сухорляве тіло.

На розселення фульбе вплинули природні фактори, а саме кліматичні. Погіршення кліматичних умов у Сахарі в давні часи призвело до значних змін у характері та напрямі міграцій народу. Племена були змушені мігрувати інші області, які мали придатні для життя умови (на північ – до Середземного моря, на схід і на південний схід – до Нілу, на південь – до озера Чад). Сучасні фульбе кочують в зоні Сахелю. Це природна зона яка розташована на південь від Сахари.

Окрім кліматичних необхідно виокремити ще наступні чинники такі як: демографічний вибух в країнах Сахелю в наслідок якого виникла проблема нестачі пасовищ та продовольства і фульбе були змушені переселятися у інші регіони, більш придатні до життя. Також на розселення фульбе вплинула проблема опустелювання та знелісення зони Сахелю внаслідок перевипасу та різкого збільшення площі орних земель. Виникла глобальна проблема голоду

що стала причиною міжетнічних конфліктів скотарів та землеробів які тривають і донині.

Фула — мова народу фульбе, але вона також широко поширена як мова міжетнічного спілкування. Будучи поширеною на величезній території, мова ділиться на 11 діалектних груп). Офіційною мовою вважається у дев'яти країнах (табл.). Мовними носіями за різними оцінками є приблизно від 18 до 40 млн. осіб.

Фулани сповідують іслам сунітського напрямку малікітського мазхабу. І як вже зазначалося раніше постійно приймають участь у релігійних війнах - джихадах. Сучасні релігійні конфлікти у яких фульбе приймають участь це мавритано-синегальський та нігерійські конфлікти які тривають і донині. Що ж до окремих груп фульбе-кочівників, у них продовжують існувати традиційні вірування і культу.

Фулани дотримуються суворої кастової системи. Чотири кастові підрозділи - це дворянство, купці, ковалі та нащадки рабів багатих фулані.

Сучасні зміни у вигляді асиміляції та інтеграції в етногенезі фульбе можна спостерігати у вигляді міграції до міст та зміни традиційної діяльності з вирощування ВРХ на інші. Чоловіки-фульбе мігрують до міст на заробітки, а також наймаються на плантації, отримують нові спеціальності. Частина фульбе отримують освіту, заможні фульбе отримують вищу освіту і можуть займати керівні посади в управлінні.

Отже, фульбе асимілюється з місцевими народами і поступово втрачає свою етнічну ідентичність. Фульбе оселяються в містах та селищах, освоюють нові галузі економіки країн та змінюють свою спеціалізацію з метою покращення їх економічного благополуччя.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ НАРОДУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Аналіз теорії і практики вивчення народу в шкільному курсі географії

Одним з головних завдань сучасної географічної освіти є виховання екологічної культури, національної свідомості та почуття патріотизму, толерантного ставлення до інших народів, поваги до природних і культурних цінностей різних регіонів [8, 9] і країн світу. Матеріали нашого дослідження, а саме його географічну частину можна використати при вивченні географії в шкільному курсі. Ми пропонуємо використати матеріали в рамках вивчення трьох курсів географії, а саме: «Материка та океани» (7 кл), «Україна у світі: природа, населення» (8 кл), «Географія: регіони та країни» (10 клас).

В курсі 7 класу «Материка та океани» при вивченні розділу «Материка тропічних широт» теми 1 «Африка» матеріали нашого дослідження можна використати при вивченні таких питань як стихійні явища природи, екологічні проблеми, народи та держави материка.

В курсі «Україна у світі: природа, населення» восьмого класу при вивченні розділу «Населення України та світу» передбачено формування таких компетентностей громадянської відповідальності як усвідомлення впливу природних та соціально-демографічних факторів на територіальні відмінності у розміщенні населення, а також усвідомлення проблем, що виникають, коли суспільства з різними цінностями та переконаннями намагаються жити разом у мирі. Учень повинен розуміти і усвідомлювати необхідність толерантного ставлення до інших релігій та етнічних груп. В темі «Етнічний склад населення» передбачено вивчення поняття «етнос», «народ», «раса», «нація», «мовна сім'я».

При вивченні курсу 10 класу «Географія: регіони та країни» питання стосовно народу фульбе можна розглядати при вивченні регіону «Африка», а саме питання релігійного радикалізму і діяльності терористичних організацій.

Аналіз шкільної програми дозволив нам зробити висновок, що питання стосовно народів Африки та способів ведення ними господарства не передбачено.

З аналізу педагогічної, психологічної та методичної літератури відомо, що основою географічних знань є формування понять. Для того, щоб сформувати поняття «народ», «етнос» при вивченні курсів географії необхідно реалізувати певні методичні умови:

1. Вибір шляху формування поняття (індуктивний або дедуктивний);
2. Етапність у формуванні поняття;
3. Поступовий розвиток і поглиблення поняття в процесі навчання.

Так як ці етнографічні поняття відносяться до категорії абстрактних то необхідною методичною умовою формування є дедуктивний шлях. Він включає наступні етапи:

1. Введення поняття.
2. Розкриття істотних ознак.
3. Вправи з практичного використання поняття.
4. Узагальнення та закріплення поняття.

Особливу увагу необхідно приділити також формам і методам, які будуть використовуватися при формуванні знань про народ фульбе. Основне завдання сучасної географічної освіти полягає у ретельному доборі навчального матеріалу за принципом життєвої доцільності й функціональності. [8, 9]. Учні повинні вміти використовувати іншомовні навчальні джерела для отримання інформації географічного змісту, використовувати сучасні цифрові технології та пристрої, створювати інформаційні продукти ефективно співпрацювати з іншими [8,9]. Тому використання матеріалів із географічної частини роботи є доцільним при викладанні географічних курсів старшої школи.

3.2. Методичні рекомендації щодо вивчення народу фульбе в шкільному курсі географії.

З метою впровадження теоретичного матеріалу в шкільний курс географії нами були розроблені методичні рекомендації що до вивчення народу фульбе (таб.3.1).

Таблиця 3.1.

Програма формування знань про народ фульбев шкільному курсі географії (складена на основі [8,9]).

Клас	Тема уроку	Орієнтовний зміст теми та компетенції що формуються	Методи, форми та прийоми формування знань
7	Урок на тему: «Екологічні проблеми та стихійні явища материка Африка» (фрагмент уроку)	Поняття «опустелювання» «зnelісення», «посуха», вплив природних чинників і діяльності людини на екологічний стан природних зон материка; учень робить висновок про вплив клімату та природних зон на особливості життя і господарську діяльність людини. Презентує добірку матеріалів про один із прикладів порушення природної рівноваги на материку та шляхи її відновлення.	Розповідь вчителя, бесіда за питаннями, демонстрація відео та фото матеріалів.
7.	Урок на тему. «Населення. Держави. Зв'язки України з державами Африканського континенту» (фрагмент уроку)	Поняття «раси» «народи». Учень визначає основні напрями господарського використання природних комплексів материка	Розповідь вчителя, бесіда за питаннями
8.	Урок на тему «Етнічний склад населення»	Поняття «раса», «нація», «етнос», «народ», «мовна сім'я». Учень усвідомлює важливість толерантного ставлення до представників інших рас, національностей.	Розповідь вчителя, випереджальне завдання, Демонстрація відеофрагментів, робота з інтернет-джерелами та офіційними сайтами

10.	Урок на тему «Африка. Загальна характеристика регіону» (дослідження)	Райони збройних конфліктів, проявів тероризму, Населення Африки Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Африки. Учень пояснює вплив колоніального минулого на сучасну міжнародну спеціалізацію та просторову структуру господарства країн Тропічної Африки.	Метод проектів Виконання дослідження. Робота з інтернет-джерелами та офіційними сайтами
-----	--	---	---

Фрагменти та конспект уроку розроблені у якості методичних рекомендацій містяться у додатках роботи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

У розділі пропонуються методичні рекомендації щодо вивчення народу фульбе в шкільному курсі географії.

В умовах сучасної школи важливо сформувати в учнів такі компетентності як усвідомлення впливу природних та соціально-демографічних факторів на територіальні відмінності у розміщенні населення, а також усвідомлення проблем, що виникають, коли суспільства з різними цінностями та переконаннями намагаються жити разом у мирі. Учень повинен розуміти і усвідомлювати необхідність толерантного ставлення до інших релігій та етнічних груп.

Аналіз шкільної програми та шкільних підручників дозволив нам виокремити теми в яких можливе використання матеріалу досліджуваної теми, а саме географічного аналізу народу фульбе як найбільшого кочового народу планети.

Використати розроблені нами методичні матеріали можливо при вивченні таких курсів як «Материка та океани» (7 кл), «Україна у світі: природа, населення» (8 кл), «Географія: регіони та країни» (10 клас).

В методичних рекомендаціях нами визначено зміст матеріалу форми та методи які вчитель може використати під час вивчення географії. Розроблені фрагменти уроків та завдання для учнів 7 класу та урок для учнів 8 класу.

Критеріями сформованості знань про народ фульбе є відтворення основних понять; самостійне використання знань; здатність до систематизації, аналізу; обґрунтування, наведення прикладів; вирішення нестандартних задач, творче застосування знань.

Отже, розроблені методичні рекомендації про фульбе як найбільший кочовий народ планети вчитель може використовувати під час викладання географії.

ВИСНОВКИ

В ході нашого наукового дослідження щодо географічної характеристики народу фульбе як найбільшого кочового народу планети ми дійшли до наступних висновків:

1. Ареал проживання та міграцій народу фульбе достатньо великий та розкиданий (дисперсний). Територіально вони проживають в Західній Африці: в Північній Нігерії, Гвінеї, Сенегале, Камеруні; окремі групи кочують і в центральній частині материка Африка, і на сході континенту (в Судані).

2. Питання етногенезу фульбе залишається відкритим і є однією з найскладніших історико-етнологічних проблем. За недостатністю джерел інформації лише комплексне дослідження з археології, етнології, лінгвістики, антропології надасть змогу вченим розгадати загадку походження народу.

3. Народ є об'єктом вивчення таких наук таких як історія, соціологія, демографія, географія, антропологія, релігієзнавство, психологія, культурологія та ін. тому при його вивченні можна використовувати підходи саме з цих наук. Нами розглянуті такі як *еволюційно-історичний, етнографічний, соціокультурний, географічний, антропологічний, психологічний, релігієзнавчий та культурологічний підходи*. Це дало змогу зробити висновок про те що вивчення народу необхідно проводити з різних сторін та етапів їхнього розвитку. З цією метою науковці пропонують застосування *комплексного, або системного підходу* до вивчення народу.

4. Фульбе є найбільшим кочовим народом планети і складається з кількох автохтонних етносів, та етнокомпактних груп. Кочовий народ називають «номадами», а кочовий спосіб життя – «номадизмом».

5. Для надання географічної характеристики народу була врахована певна послідовність його вивчення: походження назви та географічний ареал розселення; фактори що вплинули на формування та розселення народу; антропологічна, етнолінгвістична релігійна та етносоціальна структура населення; соціально-економічні моделі життєдіяльності народу.

6. В ході дослідження з'ясовано, що розселення фульбе представляє собою розкидані ареали в районі країн Сахелю. Фульбе («розсіяні», «розпорошені») є найбільшим кочовим народом який проживає на території майже 12 сучасних країн Західної Африки. Основним заняттям народу є розведення великої рогатої худоби, тому фульбе веде кочовий та напівкочовий спосіб життя і кочують в степах на північ від Сенегалу, і на сході в країнах Мосі до озера Чад.

7. Численні антропологічні та етнографічні дослідження доводять, що фульбе походять від народів які мешкали на території Сахари і відносяться до ефіопського типу народів нільської зони Північної Африки. Фульбе мають риси європеїдної раси зі званою домішкою ефіопської, а саме вузьке овальне обличчя без прогнатизму, тонкі губи, прямий або злегка вигнутий тонкий ніс, великі очі, довге хвилясте волосся, жовтий з червонуватим відтінком колір шкіри, струнке сухорляве тіло.

8. На розселення фульбе вплинули природні демографічні та соціально-економічні фактори. Сучасні фульбе кочують в зоні Сахелю в наслідок опустелювання та обезлісення. Демографічний вибух в країнах Сахелю в наслідок якого виникла проблема нестачі пасовищ та продовольства призвів до виникнення проблеми голоду та переселення фульбе у інші регіони, більш придатні до життя.

9. Фула — мова народу фульбе, але вона також широко поширена як мова міжетнічного спілкування. Офіційною мовою вважається у дев'яти країнах.

10. Фулані сповідують іслам сунітського напрямку малікітського мазхабу. І як вже зазначалося раніше постійно приймають участь у релігійних війнах - джихадах. Сучасні релігійні конфлікти у яких фульбе приймають участь це мавритано-синегальський та нігерійські конфлікти які тривають і донині. Що ж до окремих груп фульбе-кочівників, у них продовжують існувати традиційні вірування і культу.

11. Фульбе асимілюється з місцевими народами і поступово втрачають свою етнічну ідентичність. Фульбе оселяються в містах та селищах, освоюють нові галузі економіки країн та змінюють свою спеціалізацію з метою покращення їх економічного благополуччя.

12. Розроблені нами методичні матеріали можливо використати при вивченні таких курсів як «Материки та океани» (7 кл), «Україна у світі: природа, населення» (8 кл), «Географія: регіони та країни» (10 клас). В методичних рекомендаціях нами визначено зміст матеріалу форми та методи які вчитель може використати під час вивчення географії. Розроблені фрагменти уроків та завдання для учнів 7 класу та урок для учнів 8 класу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дністрянський М.С. Етнографія України: Навчальний посібник. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с. Електронний ресурс. Режим доступу : https://stud.com.ua/25256/kulturologiya/etnologiya_etnografiya
2. Етнографія народів світу: навчально-методичний комплекс для самостійної роботи студентів / уклад. : Н. В. Аксьонова. –Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 70 с.
3. Зубик А. Українська діаспора: суспільно-географічне дослідження / Андрій Зубик. – Львів: Простір-М, 2019.
4. Кочнева Н.А. Традиційні культури африканських народів: минуле і сьогодення Електронний ресурс. Режим доступу : <http://socio.125mb.com/xxii-skotovodyi-fulbe-27425.html>
5. Нікішенко Ю.І. Етнологія та культурологія: спільні проблемні поля культуро-центричного світу / Культурологія: Могилянська школа. – С. 205 - 234. Електронний ресурс. Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15230/Nikishenko_Etnologia_ta_kulturologiia_spilni_problemnii_polia.pdf?sequence=1
6. Надольська В. В. Загальна етнологія: понятійно-термінологічний апарат. Навч. посіб. Луцьк: «Вежа-друк», 2012. 228 с.
7. Надольська В.В. Матеріальна та духовна культура народів світу: Методичні рекомендації для вивчення нормативного курсу «Етнологія» для студентів І курсу історичного факультету. – Луцьк: «Вежа», 2000.-72 с.
8. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Географія» 6-9 класи Електронний ресурс. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
9. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Географія» 10-11 класи Електронний ресурс. Режим доступу :

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf>

10. Примуш М. В. Загальна соціологія : Навч. посібник / М.В. Примуш. - К. : Професіонал, 2004. - 590 с.

11. Соціологія : курс лекцій / І. М. Лесік. – Миколаїв : МНАУ, 2017. – 208 с. Електронний ресурс. Режим доступу : https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2652/1/%d0%9a%d0%a3%d0%a0%d0%a1%20%d0%9b%d0%95%d0%9a%d0%a6_%d0%99%20.%20%d0%a1%d0%9e%d0%a6_%d0%9e%d0%9b%d0%9e%d0%93_%d0%af.pdf

12. Скрипник О.М. Нова історія країн Азії та Африки: навчальний посібник Умань, 2011. – 117 с.

13. Словopedia Електронний ресурс. Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/>

14. Танчин І. З. Соціологія: навчальний посібник/ І.З. Танчин / Львів: Укр.акад. друкарства, 2005 - 360 с.

15. Утвенко В. В. Етнологія: Навч. посіб. Київ: ВД «Персонал», 2017. 244 с.

16. Універсальний словник-енциклопедія Електронний ресурс. Режим доступу : <https://www.wikiwand.com/uk/%D0%A1%D0%B0%D1%85%D0%B5%D0%BB%D1%8C>

17. Фульбе держави // Універсальний словник-енциклопедія. - Електронний ресурс. Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/29/53412/23207.html>

18. Хоптяр Ю.А Етнологія: Навчальний посібник. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2008. – 160 с

19. Черниш Н. Соціологія: курс лекцій. - Електронний ресурс. Режим доступу :

https://shron1.chtyvo.org.ua/Chernysh_Nataliia/Sotsiolohiia_Kurs_lektsii.pdf?PHPSESSID=ihv6fivg3lcrfkhev08205ag56

20. Хаєцький Г. С. Екологія людини: Курс лекцій для студентів географічних спеціальностей педагогічних університетів / Г. С. Хаєцький. – Вінниця: ФОП «Корзун Д.Ю.», 2014. – 306 с.

21. Global terrorism index 2022. Measuring the impact of terrorism // Institute for Economics and Peace. - Електронний ресурс. Режим доступу : <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-09062022.pdf>.

22. . Frans Veerman. Ethnic cleansing of Christians in central Nigeria too? - November 29, 2015 // World Watch Monitor. - Електронний ресурс. Режим доступу : <https://www.worldwatchmonitor.org/2015/11/ethnic-cleansing-of-christians-in-central-nigeria-too/>.

23. Violent Conflict in Divided Societies. The Case Study of Violent Conflict in Taraba State (2013 - 2015). Nigeria Conflict Security Analysis Network (NCSAN) // Open Doors. - Електронний ресурс. Режим доступу : <https://www.worldwatchmonitor.org/wp-content/uploads/0001/01/Violent-Conflict-in-Taraba-State-2013-2015-2.pdf>.

24. Великий тлумачний словник сучасної мови Електронний ресурс. Режим доступу : <https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%84%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%B1%D0%B5>

25. The World Watch List. The top 50 countries where its most difficult to follow Jesus // Open Doors. - Електронний ресурс. Режим доступу : <https://www.opendoorsusa.org/christian-persecution/world-watch-list/>.

26. Charu Sudan Kasturi. BUTTERFLY EFFECT: IT'S TIME TO WAKE UP TO NIGERIA'S NIGHTMARE - 17.06.2021 // OZY. - Електронний ресурс. Режим доступу : <https://www.ozy.com/around-the-world/butterfly-effect-its-time-to-wake-up-to-nigerias->

[nightmare/434749/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=butterfly-effect-its-time-to-wake-up-to-nigerias-nightmare.](https://www.butterfly-effect-its-time-to-wake-up-to-nigerias-nightmare/)

27. Fulani: Meaning and Definition of // Random House Unabridged Dictionary, 1997, by Random House, Inc., on Infoplease. - Электронный ресурс. Режим доступа : <https://www.infoplease.com/dictionary/fulani>.

28. Fulani people // Britannica. - Электронный ресурс. Режим доступа : <https://www.britannica.com/topic/Fulani>.

29. Fulani // Countries and their culturas. - Электронный ресурс. Режим доступа : <https://www.everyculture.com/wc/Germany-to-Jamaica/Fulani.html>.

30. Fulani // Dictionary.com. - Электронный ресурс. Режим доступа : <https://www.dictionary.com/browse/fulani>.

31. Who are the Fulani? // World Watch Monitor. The Fulani/Fulbe People Электронный ресурс. Режим доступа : <https://www.worldwatchmonitor.org/who-are-the-fulani/>.

32. The Fulani/Fulbe People // The MET. - Электронный ресурс. Режим доступа : https://www.metmuseum.org/toah/hd/fula_2/hd_fula_2.htm.

33. Tea Virtanen. Fulani // Oxford Bibliographies Online. – Электронный ресурс. Режим доступа : <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199846733/obo-9780199846733-0163.xml>.

34. Офіційний сайт статистики ЦРУ [CIA World Factbook](https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/)

35. Офіційний сайт ФАО <https://www.fao.org/home/en>

36. World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2021 Электронный ресурс. Режим доступа : <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb4477en/>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А**Фрагмент уроку 7 класу «Екологічні проблеми та стихійні явища материка Африка»**

Мета: сформувати в учнів знання про наступні процеси: «опустелювання», «ззелісення», «посуха»; з'ясувати вплив природних чинників і діяльності людини на екологічний стан природних зон материка Африка; зробити висновок про вплив клімату на особливості життя і господарську діяльність людини.

Методи навчання: розповідь вчителя, бесіда за питаннями, демонстрація відео та фото матеріалів.

Етап вивчення нового матеріалу:

Розповідь вчителя (демонстрація презентації) Природна зона Сахелю простягається від Атлантичного океану до Червоного моря вузькою смугою. Площа Сахелю за різними джерелами складає від 2,1 до 5,3 млн. км² і займає території таких країн як Буркіна-Фасо, Гамбії, Кабо-Верде, Малі, Мавританії, Сенегалу, окремі території Судану, Нігеру Ефіопії та Чаду.

Сахель є зоною напівпустель та спустошених саван з кількістю опадів 200-600 мм на рік та середніми річними температурами 27–29 °С які мають постійний характер. Спостерігаються два сезони такі як літній – вологий, що триває недовго та сухий – зимовий, що триває 8-10 місяців. У вологий період опади швидко випаровуються. Сухий сезон особливо довго триває у північній частині, тому поверхневі води представлені річками-ваді. Джерелами води для тварин та людей у зоні Сахелю є річки Сенегал, Нігер, озеро Чад з річкою Шарі. Останнім часом, у зоні Сахелю, почали використовувати і підземні води у якості водних ресурсів. Все це впливає на ведення господарської діяльності людини, а саме сільське господарство.

Посуха

- ▶ Це тривалий бездошовий період, що призводить до висихання ґрунтів і загибелі рослинності.
- ▶ Супроводжуються неврожаєм.
- ▶ Від нестачі кормів і питної води гине худоба і дикі тварини, від спраги і голоду вмирають люди.
- ▶ Районам частих і тривалих посух є зона Сахель, розташована на південь від Сахари.

Екологічні проблеми

- ▶ Значно змінена і природа саван. Величезні площі там розорані, зайняті пасовищами. Через надмірне випасання великої рогатої худоби, овець і верблюдів, вирубування дерев і чагарників савани все більше й більше перетворюються на пустелі. Особливо негативні наслідки такого використання земель на півночі, де савана переходить у пустелі. Розширення пустельних площ називається **опустеленням**.
- ▶ Сахара просунулася на південь на 200 км і збільшила свою площу на тисячі квадратних кілометрів. Як же можна запобігти наступу пустелі?

Бесіда за питаннями:

1. Чи може людина жити незалежно від світу природи?
2. Як людина може зупинити наступ пісків Сахари?
3. Яку роль відіграють дерева у боротьбі з опустелюванням?
4. Хто такі кочовики та яких тварин вони розводять?
5. Чому худоба є причиною опустелювання?
6. Що повинна зробити людина, щоб покращити свої умови життя?

Демонстрація відеоматеріалів:

1. Велика зелена стіна.

<https://www.youtube.com/watch?v=TdL33kCWfGs>

2. Велика зелена стіна. <https://www.youtube.com/watch?v=IrPxu3SZjdI>

Питання для співбесіди:

1. В якому році розпочався проект «Велика зелена стіна»?
2. Коли планується закінчити проект? Чому він такий тривалий?
3. Скільки країн прийняли участь в даному проекті?
4. Чому саме дерева допоможуть боротися з розповсюдженням пісків?
5. Скільки не було дощів на території Мавританії в останній період?
6. Які породи дерев висаджують у «зеленій стіні»?
7. Яка країна лідує у висадці дерев?

ДОДАТОК Б

Фрагмент уроку 7 класу «Населення. Держави. Зв'язки України з державами Африканського континенту»

Мета: сформувати в учнів знання про: «народи», «раси»; з'ясувати вплив природних чинників на господарську діяльність людини.

Методи навчання: розповідь вчителя, бесіда за питаннями, демонстрація відео та фото матеріалів.

Актуалізація нових знань:

Завдання 1. Перегляньте слайд з фотографіями. Дайте відповідь на питання: чим відрізняються, або схожі між собою сфотографовані люди?

Завдання 2. Як ви вважаєте, що є причиною такої схожості або різниці?

Завдання 3. Читання тексту підручника зі «стопами». Прийом «пошук відповідей на питання»:

1. Що таке раса?
2. Які раси існують в світі?
3. Які риси має європеїдна раса?
4. Які риси має негроїдна раса?
5. Які риси має монголоїдна раса?

Етап вивчення нового матеріалу:

Розповідь вчителя с демонстрацією презентації:

В Африці відомо від 500 до 7000 націй та етнічних груп.
Більшість з них налічує кілька тисяч, а то й сот людей.
2/3 населення становить 30 націй, чисельністю понад 5 тис. чол.

Расовий склад населення

ОСНОВНІ ЛЮДСЬКІ РАСИ

Європеоїди	Негроїди	Монголоїди
1 - араби; ⚡	5 - нілоти; ⚡	10 - малагасійці; ⚡
2 - бербери; ⚡	6 - тутсі; ⚡	
3 - туареги; ⚡	7 - пігмеї; ⚡	
4 - бури ⚡ (африканери).	8 - народи банту; ⚡	
	9 - бушмени; ⚡	
	11 - ефіопи; ⚡	

Розповідь вчителя про народ фулані

Представники цього кочового народу всі виглядають дуже красиво, всі вони стрункі, високі та білозубі. Їх зовнішність приваблює туристів, а самі фульбе вважають себе найкрасивішими людьми на землі.

Давайте переглянемо знімки фулані, зроблені різними фотографами з усіх куточків світу. Дайте відповідь на питання:

- Як живуть ці люди?

- Чим вони відрізняються від нас?
- Чому вони вважають себе найкрасивішими жителями планети?

Фулані, або фульбе, - найчисленніший кочовий народ на планеті. Вони мешкають на великій території Західної Африки. Не всі фульбе живуть кочовим життям, багато хто з них пристосовується до сучасних умов і перебирається до міських центрів.

Кочуючі племена, як правило, живуть у купольних будинках, або буккару (дослівно - «будинки з трави»), які легко розбираються і збираються. Будівлею таких жител зазвичай керують жінки.

Водабе – це народність фульбе, проводить щорічний фестиваль Геревол. Він настільки яскравий та незвичайний, що подивитися на нього з'їжджаються туристи з різних країн світу. По суті, Геревол – це чоловічий конкурс краси. Юнаки одягають різнокольоровий одяг і ретельно підбирають до нього прикраси. Заключний штрих – гарне перо на голові.

ДОДАТОК В

Фрагмент уроку 8 клас «Національний та етнічний склад населення»

Мета: сформувати в учнів знання про особливості расового, етнічного та національного складу населення світу та України; навчити розрізняти раси, найбільші нації світу, характеризувати етнічний склад України; пояснювати причини різноманітності національного складу країн світу; продовжити формування навичок роботи з картами атласу, статистичними діаграмами; виховувати толерантне ставлення до представників різних народів та етносів, і представників усіх релігійних напрямів; зміцнювати внутрішню самосвідомість, розуміння мирного співіснування народів.

Обладнання: презентація «Національний та етнічний склад населення світу», підручник, відеоматеріали.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку:

I. Організаційний момент.

I. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності учнів.

Бурхливі події останніх десятиліть з новою силою примусили людство звернути увагу на проблеми етнічності. Процеси розширення міжкультурних зв'язків, об'єднання Європи, розпад цілого ряду багатонаціональних держав, етнічні конфлікти повністю відкинули гуманістичні ілюзії про єдине людство. У зв'язку з цим виникла нагальна необхідність у поглибленому вивченні етнічних процесів минулого і сьогодення[18].

Культура окремого народу – важливий блок у зазначеній проблематиці та зручне поле для дослідження з позиції певних методологічних принципів. З цієї точки зору будь-який народ, безсумнівно, представляє дуже цікавий об'єкт дослідження. По-перше, народ існує зі своєю історичною долею, по-друге, він є зразком так званої культури, що зберегла надзвичайно давні риси.

III. Вивчення нового матеріалу.

Розповідь вчителя: З терміном «етнос» ототожнюють часто термін «народ», тобто можна говорити про українців чи угорців як про етнос чи народ.

Етноси в процесі свого розвитку можуть піднятися на рівень націй.

Нація - це особливий стан існування етносу/етносів, пов'язаний із творенням їхньої державності. У науці склалися два основні підходи до поняття нації - етнічний і політичний.

Слайд 4.

Етнічною нацією є народ, який усвідомив свою здатність до самостійного існування: створив власну державність або має прагнення її створити. Етнічна нація таким чином може бути державною або недержавною.

Слайд 5.

Політична ж нація формується в кордонах існуючої держави. Це сукупність громадян держави (незалежно від їхнього етнічного походження), яких об'єднує ідея існування цієї держави як своєї, визнання її законів, інститутів тощо. Таке розуміння нації склалося в європейських країнах.

В етнографії прийнято виділяти три стадії формування етносу: плем'я, народність, нація.

Слайд 6.

Етнос — це група людей, яка історично склалася на певній території і характеризується спільністю мови, культури, побуту, звичаїв, традицій, способу життя та самосвідомістю (тобто особистим відчуттям «національної ідентичності», колективним усвідомленням своєї єдності та відмінності від інших).

Слайд 7.

Першою формою етносу, що історично формувалася, було **плем'я**. З часом між племенами виникали господарські та культурні зв'язки, що привело до змішування племен. Кровна спорідненість поступово замінювалася територіальною спільністю проживання. Так виникла **народність**. Вона складалася з близьких за походженням та мовою племен. Під час формування народностей мова одного з племен ставала спільною для всіх.

З часом спільні риси, такі, як мова, культура, єдність території, набувають стійкого характеру, народність перетворюється на **націю**.

Слайд 8.

Нація — це вища форма етносу. Приналежність людей до певної нації або народності отримала назву «національність».

Слайд 9.

Національний склад — співвідношення кількості осіб різних національностей, які проживають на території країни.

Робота в групах (випереджальне завдання про найбільші нації та народи світу).

Повідомлення учнів:

1 група – хіндустанці

2 група – китайці

3 група – фульбе

4 група – американці

3.

Слайд 10.

Духовна культура народу- це комплекс найрізноманітніших життєвих уявлень, вірувань, обрядів, ідей, міфів, які сформувалися в ході історичного розвитку.

Релігія— одна з форм культури, світогляд, що полягає в поклонінні вищим силам, а також освяченні норм моралі.

Релігійний склад населення України:

-православні-50,8%, протестанти-24%, ислам- 1%, іудаїзм-0,6%, інші релігії-23,4%.

Слайд 11.

Державна мова-українська, кожна нація має свою мову спілкування.

Національний одяг різних народів-театралізоване дійство.

Слайд 12.**V. Підсумок уроку. Домашнє завдання.**

Опрацювати параграф підручника 55, підготуйтеся до практичної роботи.

Складіть схему етнічної родовідної своєї родини. Вкажіть прізвище, ім'я, по батькові і обов'язково національність. Традицій яких етносів дотримуються у вашій родині? Чи знаєте ви свята свого народу? мову? Чи пов'язане прізвище вашої родини з етнічною родовідною.